

STROMFELD

ÉS A MAGYAR POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOM*

Hetés Tibor

„Egy korhadt, egy romlott világ omlott össze, tehát nem arról van szó, hogy a romok fölött siránkozzunk, hanem arról, hogy az új épületet felépítsük.”

(Stromfeld naplójából.)

De hogyan? És milyen legyen az új épület? Évszázadok során toldozott-foltozott, „romlott világ” omlott össze, egy tetőtől fundamentumig „korhadt” épület. Stromfeld ezt tudta, — pontosabban: sejtette, látta, tapintotta, hogy valahol bajok vannak, de maga sem érezte teljes mélységében szavainak súlyát és jelentőségét. Hisz egy hónappal előbb, 1918. október 20-án még arról írt, hogy nem vállalhat közösséget a „süllyedő hajót” elhagyókkal, neki „a hajón kell kitartania, ha el is süllyed avval”. Egy vesztett ügyet az utolsó pillanatig szolgált. De erre csak az képes, aki meg van győződve a védomezett ügy igazságáról, vagy anyagi érdekei minden mást háttérbe szorítanak.

Az immár elvesztett háború egy olyan kitűnően képzett és elismert magyar vezérkari tiszt számára, mint amilyen Stromfeld volt, még a létbizonytalanság képét sem idézte fel. Semmiféle anyagi érdeke nem fűződött a háborúhoz, azért a közvetlen okot másutt, magában az emberben kell keresni. „Én mint férfi, mint becsületes férfi, akarok cselekedni és élni, vagy ha szükséges, meghalni” — írta feleségének a háború utolsó napjaiban. — „Átok mindenkire, aki most, amidőn rosszul megy, becsületet, hírnevet elfelejtenek és mindent megtesznek, magukat lealacsonyítják, hogy saját hullatestüket mentse.”¹ A „becsület” és az önbecsülés kapott óriási, sőt meghatározó szerepet az összeomlás napjaiban, ami Stromfeld szemében nem volt más, mint a „haza”, a „kötelességteljesítés”, a „köz érdekei” mellett való kitartás... és aki ilyenkor hátat fordít, az a hazával kerül szembe, megtagadja a köz iránti kötelezettségeinek teljesítését.

* Részlet a szerző készülő kandidátusi disszertációjából. I. rész.

¹ Levél feleségéhez 1918. október 20-án. — Hadtörténelmi Intézet Levéltára (Továbbiakban: HIL) Stromfeld-gyűjtemény.

A két ítélet (ti., hogy „egy romlott világ omlott össze” és „Atok mindenkire...”) között ellentmondás van, de ez olyan ellentmondás, amelyet nem szabad azzal indokolni, hogy a két kijelentés között egy hónap telt el, amely alatt tényé vált a háború elvesztése és darabjaira hullott az Osztrák—Magyar Monarchia. Stromfeld nemcsak *utólag* — tehát az összeomlás után — állapította meg a „romlott világ” tényét. Amit ő romlottságnak nevezett — ha másképp is — korábban is emlegette, de gondolatvilágában soha nem azonosította a hazájával, és a társadalmi rendszerrel sem, éppen ezért szubjektíve nem lehetett oka, hogy az ügyet cserbenhagyja. Ez a „romlott világ” Stromfeld előtt a katonai terminológiából jól ismert „háterszág”-hoz hasonlított, ahol korrupció van, ahol azok élnek, akik kivonják magukat a haza védelméből, akik nem törődnek a front erőfeszítéseivel, sőt cserben hagyják, akik az amúgy is agyonsanyargatott nép nyakán élösködnek és gazdagodnak. A fronton mindenki kötelességét teljesítette, becsülettel küzdött a hazáért (ő a háborúnak mind az 52 hónapjában!), míg a háterszág — benne azok is, akik szemben álltak a háborúval — cserben hagyták az igaz ügyet, elfordultak, megcsúfolták mindazt, amiért a fronton harcoltak, — Stromfeld szó szerinti fogalmazásában: „mi még magasra tartjuk a jogart, amelyet a nyomorult háterszág sárba akar tiporni.”²

A korhadt és romlott világ, a „nyomorult háterszág” számára politikai kérdés és nem társadalmi probléma, egy idealista társadalomszemlélet — valóságban nem létező — ellentmondása, amelyben jó a haza, ez a valóságban nem létező osztályok feletti „haza”, és romlottak azok, „akik miatt ide jutotunk” — nem a háborúért felelős uralkodó osztályok, hanem egyes személyek. Még mindig nem a *társadalmi rend*, csupán a politikai hatalom bírálata, kifejezése annak a politikai zsákutcának, amelybe a monarchia jutott.

A háború utolsó éveiben hihetetlenül gyors ütemben érlelték a Stromfeldben élő szociális igazságtalanságok miatti felháborodást. Ez pedig — elképzelhetetlen másként — a gazdagok ellen irányult. Igaz, a „gazdagok” és az „uralkodó osztály” közé nem tett egyenlőség jelet, de ehhez csak arra volt szükség, hogy a szociális problémákkal közelebbről megismerkedjék. A felháborodás, első lépés az aktív cselekvés útján.

Az elvesztett háború, amelyet nem lett volna szabad kezdeményezni, mert csak így végződhetett; a fronton és a hát-

² Uo.

országban tapasztalt mérhetetlen nyomorúság; a magyar nemzet sorsáért való aggodás; az elnyomott és kisemmizett néprétegek iránti rokonszenv; csalódottság a katonai és politikai vezetésben — óhatatlanul a legteljesebb zűrzavarhoz vezetett benne, amikor csupán egyetlen reményt keltő fényugár volt: a monarchia összeomlása, a rég várt nemzeti függetlenség viszszanyerése. Csalódása a múltban és semmi biztos, csupán remények a jövőre vonatkozóan. Kusza gondolathalmaz, amelyben ezután erősödik meg a felismerés, hogy valóban egy romlott világ omlott össze, és csak ezután kezdődik a tapogatózás, az új út keresése, az új vezérlő eszmék elfogadása. A forradalom meggyorsítja ezt a folyamatot, de hogy az „új épület” milyen legyen és hogyan épüljön fel, azt 1918 novemberében nem volt olyan egyszerű eldöntenie.

Amikor Stromfeld 1918. november 15-én az összeomlott olasz frontról hazaindult, azzal búcsúzott el Horsetzky tábornoktól, hogy reá otthon van szükség, mert hazáját a szövetséges hatalmak haderői közvetlenül fenyegetik.³ Cselekvésének elsőszámú mozgató rugója a hazafias érzés volt: a magyar nép vélt érdekeinek féltése. Hazájának szüksége van reá! De nemcsak reá, hanem katonáira is — és ezért szervezeten, fegyelmezetten kell hazatérni. „Büszke vagyok — mondotta —, mert az 5. hadosztályt, amely rám volt bízva, sem az ellenség el nem fogta, szét sem züllött, hanem visszajött, visszajöttünk.”⁴

Másokat más érzések és más célok fűtöttek, a gyorsan szálguldó eseményekben cselekvésük mozgató rugóit másutt találjuk. Gömbös Gyula életrajzírója említi, hogy kiben és hogyan született meg — talán az első ellenforradalmi terv — a polgári demokratikus forradalommal hatalomra került forradalmi magyar kormány megfojtására. „Az országnak — írja — ebben a kétségbeejtő helyzetében Gömbös... újabb tervvel állott elő, azt javasolták Hazai Samunak, hogy a Bécsben tartózkodó gróf Andrássy Gyulával együtt álljon az olasz és francia frontról hazaözönlő magyar csapatok élére, vonuljon velük Budapest el-

³ Ernst Horsetzky: Die vier letzten Kriegswochen (Wien, 1920) című könyvének 51. oldalán ezeket írja: „November 15-én este arra kért ezredesem, aki magyar állampolgár volt, hogy engedélyezzem két másik tiszttel Magyarországra — amelyet a szövetségesek minden oldalról szorongatnak. — utazhassék. Ő köteles erőit veszedelemben forgó (szűkebb) hazája rendelkezésére bocsátani... Erőkezes, hogy mennyi hazafias érzés él ezekben a magyar állampolgárokbán... Magyar vagyok! A büszkeségnek és az odaadásnak egy világa rejlett ezekben a szavakban.” Horsetzky tábornok a XXVI. hadtest parancsnoka volt. Említésre méltó, hogy könyve 1920-ban jelent meg, akkor, amikor Stromfeld hazaárulással vádolva állt az ellenforradalmi bíróság előtt.

⁴ Moussong Nándor és társai perében tett tanúvallomásából. — HIL. Stromfeld-gyűjtemény.

len és buktassa meg a magyar forradalmi kormányt. Ez november másodikán történt.⁵

A háború közkatonájának gondolatvilágát és érzéseit fejezi ki Dobi István, a frontról hazaözönlők egyike: „A többségnek az volt a véleménye — említi emlékirataiban —, hogy haza kell érünk, s amit magunkkal viszünk, életünkért, fegyvereinkért érdemes fegyelmet tartani. Ha hazaértünk, otthon alighanem fegyverrel kell majd megvédelmeznünk hazánk új, köztársasági államrendjét... Amilyen idegenné vált nekem a háború az utolsó időben, annyira a magam ügyének, mindannyiunk ügyének éreztem ezt a hazavonulást...⁶

S mit mond közvetlen tapasztalatai alapján az, aki az elsők között került szembe a megcsalt hazatérőkkel, a kiábrándultakkal, akik négy év nyomorúságát, saját és családjuk mérhetetlen szenvedését jöttek számonkérni? Fényes László könyvében olvashatjuk: „A szomorú valóság azonban az — és erre én, mint a nemzetőrségnek volt kormánybiztosa vagyok illetékes tanú —, hogy a fronton otthagyt katonák, csak haza akartak jönni, sokan talán azzal a hittel, hogy itthon védik a határokat. Mire azonban magyar földre értek — tanúul hívok fel minden katonát, legénységet és tisztet egyaránt —, mindenki sietett haza a falujába: »a jegyzővel és a szatóccsal leszámolni«. Voltak egyes csapatok, amelyeket kiváló vezérük »intakt« hozott Budapestig, mert a legénység így tudott hazajönni leghamarabb, akik pl. a Tiszántúl laktak. Amint itt voltak — vagy már a vonattól —, siettek haza, mindenki otthonába.⁷

De volt a hazatérőknek még egy nagy csoportja, akik világoosan, egyértelműen látták és tudták, hogy hazatérésük után mit kell tenniük, mit kíván a magyar nép valódi érdeke. „Haza is akarunk menni valamennyien — írja levelében egy Szovjet-Oroszországból hazainduló katona —, különösen mi, akik a Szövetséges Tanácsköztársaság Vörös Hadseregében harcolunk már hónapok óta. Nem azért vagyunk kommunista vöröskatonák, hogy ne tudnók a kötelességünket... tudjuk a mi burzsoáziánkkal szemben is. Tudjuk, hogy a hatalmat kezünkben csak fegyverrel lehet kivenni és éppen ezért azt tartjuk, hogy a mi kötelességünk: fegyverrel a kézben tért haza.⁸

Nézetazonosságot csupán egy kérdésben találunk: a hazatérés vágyában. De nézetkülönbségek egész skáláját fedezhet-

⁵ Dr. Révay József: Gömbös Gyula élete és politikája. 99. old. Budapest, 1934.

⁶ Dobi István: Vallomás és történelem. 1. kötet 190—191. old. Kossuth, 1962.

⁷ Fényes László: A háború elvesztése és a forradalom. Megjelent: A Károlyi-korszak előzményei és céljai. Budapest, 1923. 132—133 old.

⁸ Szociális Forradalom, 1918. szeptember 20. Fegyverrel a kézben. Levél a szerkesztőséghez. — Megjelent: MMTVD 5. kötet 335. dok.

jük fel egy közös vonatkozásban: a forradalomhoz való viszony kérdésében.

Stromfeldet és a gondolkodásban hozzá legközelebb állókat elsősorban az ország, bizonyos vélt nemzeti érdekek védelme érdekli. Fel sem merül az ellenforradalmi gondolat, előtérben a veszélyeztetett „haza” esetleges védelme áll. A belső társadalmi probléma másodrendű.

Gömbös tudatosan vallja az uralkodó osztály legreakcióssabb rétegeinek ellenforradalmi céljait. Mint mindenkor, most is a magyar nép érdekei fölé helyezi az uralkodó osztály érdekeit, még az ország, a függetlenségét épphogy visszanyert ország védelmének rovására is.

A kommunista katona a hatalom kérdését, a proletárforradalmi célkitűzéseket juttatja kifejezésre, amelyek a magyar nép döntő többségének valódi érdekeit és jövőjét jelentik.

A *hazai benyomások*, kész helyzetek, a gyorsan változó *politikai események*, a *hazai társadalmi problémák* fogják Stromfeldet is, a többieket is a továbbiakban befolyásolni és ítéleteiknek megfelelően cselekvésre készíteni. A körvonalazott — nagyjából három csoportra osztható — irányzatok további differenciálódása következik be, amely végső soron nem más, mint a középrétegek differenciálódása a proletárforradalom és az ellenforradalom erői közti harcban.

Négyhónapos keserves utazás után Stromfeld és az 5. honvéd hadosztály november 20-ára virradó éjjel magyar földre érkezett. Az „intakt” hadosztályt és parancsnokát nem kis meglepetés érte akkor, amikor fegyvereiket és lőszerüket le kellett adni. A katonákat szélnek eresztették, így a hadosztály erősen megcsappanva folytatta útját Budapest felé. Az ország, a forradalmi kormány védelmére hazatérő hadosztályra és parancsnokára nem volt szükség!

Még aznap délelőtt 10 órakor Bartha Albert hadügyminiszternél kihallgatáson jelentkezett, aki azonnali hatállyal kinevezte a Ludovika Akadémia parancsnokává.⁹ Másnap Bécsbe utazott családi ügyeinek elintézésére, ahonnan 23-án tért vissza feleségével együtt és már délután átvette a parancsnokságot.¹⁰

Ismételt visszatérése az Akadémiára — immár a legmagasabb beosztásban — nem a legkedvezőbb időpontban és körülmények között történt. A veszített háború és a forradalom

⁹ A kinevezési okmány nem maradt fenn. Az adatot Stromfeld említi 1920. évi perében, és ugyanez állapítható meg a vizsgálati fogságban készített „Vallo-más”-ból. Mindkettőt lásd: HIL. Stromfeld-gyűjtemény.

¹⁰ Adatok uo.

szele nem rekedt a falakon kívül. Zűrzavar uralkodott mindenütt, főként a lelkekben. De mindez Stromfeldet nem hangolta le, nem keserítette el. „Teljes kedvvel”¹¹ foglalta el beosztását, amelyről azt tartotta, hogy „a hadsereg legszebb állása”.¹²

Mielőtt bármilyen távolabbi célkitűzés megvalósításához hozzákezdhetett volna, valamelyest a gazdasági ügyeket kellett rendeznie. Az épületeket háborús károsítás nem érte, de valamennyi belső tatarozásra várt. „A berendezési tárgyakat (különösen a tantermekben) teljesen elhanyagolt állapotban találtam... Ott, ahol rendet, tisztaságot kell fiatal emberbe nevelni, annak módját is meg kell adni” — írta jelentésében.¹³ Az egyik legnehezebb megoldásra váró feladatot az akadémikusok elhelyezése jelentette, mivel számuk 270-ről 460-ra emelkedett.¹⁴ E jelentős létszámemelkedés onnan adódott, hogy más — elszakadt területen levő — katonai nevelőintézetek növendékei is Budapestre vonultak be. Az anyagi jellegű problémák lassacskán rendeződtek. De az igazi kérdőjel minden akadémikus és tanár előtt az volt, hogy vajon „a jövő tisztikar nevelésére” szükség van-e? Sem a páduai, sem a belgrádi fegyverszüneti egyezmény nem intézkedett a tisztai iskolákra vonatkozóan. A kérdés eldöntése végső soron — a békeszerződés aláírásáig — a hadügyminiszterre, illetőleg a minisztertanácsra tartozott. A minisztertanács nem foglalkozott az ügygel, a problémát a gyorsan változó hadügyminiszterek egymástól örökölték. S mivel a fegyverszüneti egyezmény végrehajtása, az evakuáció, a közös ügyek likvidációja, a leszerelés és szervezés mind elsőrendű probléma volt — a Ludovika Akadémia jövője háttérbe szorult, legfeljebb gazdasági jellegű intézkedések kiadására került sor. A megoldás egy tettekre, koncepciózus és más jól ismert szervezőtehetséggel rendelkező ember kezébe került — aki az adott helyzetből kiindulva fogott munkához, s aki — minden megfontolás mellett is — természetesnek tartotta, hogy a tisztikar utánpótlására a független Magyarországnak szüksége van. Rendbehozta az akadémia gazdasági ügyeit és a változott viszo-

¹¹ Említett „Vallomás”-ában írja.

¹² 1920. évi perében (Jegyzőkönyv, 1920. július 3.) mondja: „... én mint a Ludovika parancsnoka a hadsereg legszebb állását töltöttem be — és annak is tartom — ennél szebb állást, mint a jövő tisztikar nevelését irányítani, nem tudok elképzelni.” — HIL. Stromfeld-gyűjtemény. Ezt támasztja alá vallomásában Kovács Aladár, Stromfeld kassai tanárkollégája: „1918 nyár folyamán én a 2. osztály vezetője voltam, egy délután feljött Stromfeld és annak a vágyának adott kifejezést, hogy a Ludovika parancsnoksága háború után az övé legyen.” (Stromfeld-per, 1920. Jegyzőkönyv, 1920. július 9. HIL. Stromfeld-gyűjtemény.)

¹³ Összefoglaló jelentés a Hadügyminisztérium számára az Akadémia helyzetéről 1919. január 9-én. — HIL. HM. 13.250/9. o.—1919. sz.

¹⁴ Uo.

nyoknak megfelelően megkezdte az oktatómunka előkészítését. Első helyen a reformtervek elkészítése állt.

A Ludovika Akadémia a Monarchia idején egyike volt a tiszti iskoláknak, ahol csapattiszteket neveltek. A végzett növendékek a hadsereg közös, vagy honvéd alakulataihoz kerültek beosztásra. Stromfeld, reformtervezetében¹⁵ a Ludovika Akadémia feladatát így fogalmazta meg: „A Ludovika Akadémia feladata a magyar néphadsereg összes fegyvernemei részére tiszteket kiképezni.” Ebben az egyetlen mondatban egy évtizedek óta folyó törekvés befejezése is tükröződött, amennyiben az akadémia a jövőben az *önálló magyar hadsereg* részére neveli a tisztkart.

A reformtervezetet korszerű, reális törekvés jellemzi mind a feladatok megjelölésében, mind a nevelési és kiképzési célok megvalósítása irányában. Helyeselni kell a tanulmányi idő felemelését két évről háromra, mert valóban a „Két évi kiképzés felületesen megszilárdult jellemet, felületes tudású egyént bocsát ki az életbe, ki egész életében ezen felületes kiképzésnek megfelelően felületesen fog dolgozni.”¹⁶ A tervezet fontos kiegészítője az a javaslat, hogy a jelenlegi első és második évfolyambeli növendékek is hároméves kiképzést kapjanak. Így az egy évig visszatartott akadémikusok bizonyos szakismereti (a világháború tapasztalatai!) továbbképzést nyernek és elsajátítják a forradalmi átalakulások miatt szükségessé vált alapismereteket is.

A katonai kiképzés alapkövetelménye, hogy a jövőre nézve mindenekelőtt a legközelebbi múlt ismereteiből és tapasztalataiból induljon ki. „Az akadémia tanterve — szögezi le a múltra vonatkozó megállapítását — az egyes tantárgyak tancélja, a háború tapasztalatainak ma már nem felelhet meg.”¹⁷ Stromfeld az egész tanterv összeállításában, de az egyes tantárgyak esetében kitűzött tancél megjelölésénél is a világháború tapasztalatait vette alapul.

A reformtervezet 2. §-a az új tiszti generációval szemben támasztott követelményeket foglalja össze: „A nevelés célja gyakorlatilag harcra termett, hivatásukért nemesen lelkesedni tudó, hazáját és a magyar haderőt meggyőződésből szerető, lovagias gondolkodású, művelt, talpraesett, gyakorlatias csapattisztek nevelése, kik a magasabb katonai kiképzésre, illetőleg

¹⁵ HIL. Hadügyminisztérium 34.940/31.—1919. sz. alatt a „Ludovika Akadémia átszervezése”. Az elkészítés dátuma: 1918. december 20. A kiegészítő rész: 1918. december 27.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

az e célt szolgáló szaktanfolyamok hallgatására szükséges elméleti képesítést maguknak további önképzés útján megszerezhetnek.”¹⁸

A tantárgyak közül a „hadseregszervezés” és a „hadtörténelem” oktatási célkitűzései keltenek figyelmet.

Tudvalevő, hogy a „hadseregszervezés”, mint tantárgy, a konkrét szervezési kérdéseken túlmenően elméleti jellegű részeket is tartalmaz. Ezek a hadsereg funkciójára, történetére, a hadsereg és az állam viszonyára vonatkoznak. A Monarchia idején használt hadseregszervezési tankönyvet Stromfeld írta¹⁹ és abban mindezeket összefoglalta, de a könyvben egyetlen szó sem esett — külön és hangsúlyozottan — integritásról, annak védelméről, különösképp „kierőszakolásáról”. Ez a probléma a Monarchia összeomlásával, a forradalommal került előtérbe és vált élő, mindennapi kérdéssé olyannyira, hogy még egy iskolai tervezetbe is belekerült. Hangsúlyozása állásfoglalást jelentett, mégpedig olyan reakciós nézet tükröződött benne, amelynek megvalósítása minden reális alapot nélkülözött.²⁰

A hadtörténelem tanításában évtizedek óta két irányvonal jelentkezett. Az egyik: áttekintést nyújtani a múlt hadtörténelméről, jelentős részében a közelmúltról és ezen belül megismertetni a hadművészeti problémákat, míg a másik: szigorúan a legújabbkor hadtörténelmére helyezni a hangsúlyt úgy, hogy ez is csak kerete legyen a hadművészeti kérdések meg tárgyalásának. Stromfeld az utóbbihoz állt közelebb, amint ez a tervezetből megállapítható: „Az 1914—18. évi világháború általános ismerete. A magyar állam szerepe és munkája ebben a háborúban. Epizódok a világháborúból, melyekben a magyar csapatok kiváló szerepet vittek, ezeknek a keretében a fizikai és pszichikai teljesítmények megítélése és a háború pszichológiája.”²¹

Mindent összevetve: a Stromfeld javasolta szervezési és kiképzési reformok a megváltozott viszonyok figyelembevétele alapján születtek, korszerűség jellemzi azokat. A nevelési elvekben többnyire demokratikus meglátások érvényesülnek.

Amikor Stromfeld átvette az Akadémia vezetését, a gazdasági ügyek rendbehozatalán túlmenően, elsőként a fegyelem

¹⁸ Uo.

¹⁹ Hadseregszervezés. Tankönyv a M. Kir. Honvéd Ludovika Akadémia és a M. Kir. Honvéd Hadapródiskolák számára. Budapest, 1910.

²⁰ A tervezet kimondta: „A hadsereg szolgálatára álló összes tényezők ismerete. Ezek kihasználása békében és háborúban a magyar állam belső rendjének megővésére és integritásának megvédésére vagy kierőszakolására.” (Kiemelés tőlem. H. T.)

²¹ Uo.

helyreállítását tűzte ki célul. Tekintélye hamarosan meghozta a kívánt eredményt.²² A demokratikus nevelési elvek keresztvitelének azonban nem lebecsülhető akadályok állták útját, mert a tanári kar és a hallgatók zöme mindenfajta demokratikus törekvést elutasított. A Hadügyminisztérium tanügyi osztálya — ahol a frontról és más beosztásból visszatérő tanár-tiszteket nyilvántartották — gondoskodott arról, hogy szélsőséges nacionalista, restaurációs beállítottságú tanárok kerüljenek az Akadémiára,²³ tehát a tanári kar kiválogatása a forradalommal szemben álló tisztek közül történt.

A hallgatók jelentős része a szülők és tanárok befolyása, egyesek pedig osztályhelyzetük révén, eleve szemben álltak mindenfajta demokratikus törekvéssel. Nagyon sokan részt vettek a háborúban, ahonnan meglehetősen demoralizált hangulatban tértek vissza. Ha csak arra gondoltak, hogy a veszített háború után az időközben óriásira duzzadt tisztikar egy részének távoznia kell, rájuk esetleg már szükség sem lesz, — érthető létbizonytalanság uralkodott közöttük. Ezt senki semmivel nem tudta ellensúlyozni, sőt Stromfeld, éppen ezt figyelembe véve — a minisztérium engedélye alapján —, december 6-tól a hallgatókat hosszabb szabadságra küldte szüleikhez, további elképzeléseik megbeszélésére. Az akadémikusoknak több mint egyharmada nemzetiségi területről származott.²⁴ Ezek sorsát még tovább bonyolította a nemzetiségi területek elszakadása következtében előállt helyzet. Napirenden voltak az önkényes eltávozások, amelyek többnyire az Akadémiáról történő kizárással végződtek. Jellemző kortűnet, amelynek írásos bizonyítékai közül egy megérdemli, hogy szó szerint közöljük. Az alább idézett és Stromfeldnek címzett levelet őt eltávozott, szlovák nemzetiségi területről származó magyar növendék hagyta vissza:

„Mélyen tisztelt Ezredes Úr! — hangzik a levél. — Egy hete múlt, hogy az akadémia növendékei azzal az alázatos kérelemmel járultak a parancsnokság elé, engednék őket a *veszélyezett haza* (kiemelés tőlem. H. T.) védelmére. Ennek a ké-

²² Az 1920. évi perben (Jegyzőkönyv, 1920. július 10.) Muzsay András 3. évfolyamú növendék vallotta: „A legrövidebb idő alatt helyreállította a fegyelmet, az elméleti oktatást elrendelte, a kötelező templomlátogatást beszüntette.”

²³ A Hadügyminisztérium tanügyi osztályának vezetője, Bertalan Pál ezredes, a beérkező tisztektől négyszemközt szóbeli ígéretet vett, hogy „a régi, feltétlenül hazafias akadémiai szellemet életük kockáztatásával is fenn fogják tartani.”

²⁴ A Ludovika Akadémia egy osztálya növendékeinek területi illetékességi adatait megvizsgálva kiderül, hogy 24 magyar növendék közül 10 nemzetiségi területről származik. (M. Kir. Ludovika Akadémia, 1917—1918. II. A. osztály osztálykönyve.)

résnek mind ez ideig nem tettek eleget. ... Nem túlzott hazafiasság, büszkeség és hírvágy vezérelte lépésünket, hanem az a szent meggyőződés, hogy hazánkon segíthetünk. Így távoztunk az intézetből és indulófélben az *ellenség ellen* (kiemelés tőlem. H. T.) egy Isten hozzádot mondunk Ezredes Úrnak ...²⁵

A létbizonytalanság és beléjük oltott nacionalizmus mindennél erősebb érzés volt, amely a meglevő parancsnoki tekin-télyt és a mérsékletre intő szavak erejét is legyőzte. Az alapvető feltételek hiányoztak ahhoz, hogy már a kezdet kezdetén valóban eredményes munkát lehessen végezni.

S ha egyelőre nem is a leglényegesebb kérdésekben, de megkezdődött két ellentétes folyamat összecsapása, ezzel a Ludovika Akadémia lassanként az egész tisztikart érintő és befo-lyásoló viták színhelyévé vált. Politikai harc folyt itt, amelyben a belső feszítő erők felszínre törhettek és a harcban szemben-állókat állásfoglalásra készítették. A viták a nézetek kikristá-lyosodásához vezettek, s többek között abban is kifejezésre ju-tottak, hogy míg decemberben a tanári kar és a hallgatók — a politikai nézetkülönbségek ellenére is — egyértelműen Stromfeld mellett léptek fel, addig januárban már szembefordultak parancsnokukkal.

Stromfeld helye és szerepe csak annak a politikai harcnak az ismeretében határozható meg, amely a tisztikar egyes réte-gei között folyt. E politikai harc természetesen része a hadse-regben végbemenő forradalmi változásoknak, mint ahogy a had-sereg csupán egyik színtere a forradalom nyomán országosan kibontakozó sokrétű osztályharcnak.

Amikor Stromfeld a harctérről hazaért, a háború már be-fejeződött, a kormány aláírta a belgrádi fegyverszüneti egyez-ményt. Európa majd minden részéből özönlöttek a hazatérő katonák, köztük a tényleges és a tartalékos tisztek, altisztek, akik számára egzisztenciális problémaként jelentkezett a háború befejezése és a fegyverszüneti egyezmény aláírása. Megbízha-tatlan adatok szerint mintegy 110 ezer tényleges és tartalékos tisztt, valamint altisztt tartozott az érintettek közé. Ebből 8000 : 40 000 volt a tényleges, illetőleg tartalékos tisztek aránya. Nyilvánvaló volt, hogy Magyarország a veszített háború után, a nyomor és milliók éhezésének küszöbén ennyi tisztet még akkor sem tudott volna fegyverben tartani, ha egyáltalán akart volna, de ezt a belgrádi fegyverszüneti egyezmény is lehetet-lenné tette, amely előírta: „A magyar hadsereg leszerelése szá-

²⁵ HIL. Hadügyminisztérium 748.622/11—1919. sz. alatt, 1918. december 17-én kelt levél.

razon és vizen, kivéve 6 gyalog- és 2 lovashadosztályt, melynek feladata a rend fenntartása ...”²⁶

Optimális számítás mellett is ez legfeljebb 70 ezer főből álló hadsereget jelentett, amelyhez mindössze 3—4000 tiszt szükséges. Tehát ha minden politikai tényezőt kikapcsolunk, csupán a körülményekből fakadó rideg tényeket nézzük, az egzisztenciális probléma fennforgása akkor is vitathatatlan. Ugyanakkor azonban a polgári demokratikus rendszer sem tartott igényt a volt hadsereg tisztikarának legfelső rétegeire. A kormányban kezdettől helyet foglaló és igen erős politikai befolyással rendelkező szociáldemokrata párt jogos és lassanként valóra is váltott követelése volt, hogy ezt a legjobban kompromittált, háborús felelősséggel tartozó, reakciós és konzervatív réteget — az ezredeseket és a tábornoki kart — el kell távolítani a hadseregből, ki kell kapcsolni a politikai életből. A tisztikar (nemcsak a legfelső rétege!), amely hozzászókkott a monarchia militarista és kiváltságokat biztosító légköréhez, elviselhetetlennek érezte a köztársaság pacifista, kiváltságait már nem biztosító légkörét. Egzisztenciális problémáiért is a köztársaságot okolta és nem a háborút, nem azt a rendszert, amelyet kiszolgált és amelyik valóban felelős volt gazdasági és társadalmi helyzetének megrendüléséért.

E tényezők — számos járulékkal együtt — kiélezték a viszonyt a tisztek és a polgári demokratikus forradalom között. Ennek politikai következményei hamarosan jelentkeztek, mindenekelőtt abban a politikai erjedési folyamatban, amely nyomban 1918. október 31-e után megindult. Nyomon követte a tisztek szervezkedése, eleinte gazdasági célokkal, gazdasági érdekeik védelmére. Megerősödésük után mindjobban kidomborodott a szervezetek politikai arculata, s aszerint, hogy milyen politikai álláspontot foglaltak el néhány nagyobb politikai kérdésben, — elkülönültek egymástól. Ez a folyamat a reakciós és demokratikus erők összeütközését jelentette és felfedte a forradalomhoz való viszonyukat, a napirenden levő politikai kérdések valódi tartalmát.

Az akadémiai reformtervezet kidolgozása és a gyakorlati átültetési kísérlet már Stromfeld bizonyos szubjektív politikai fejlődésének terméke volt. A tervezet benyújtása majd egy hónappal később történt, mint ahogy átvette a parancsnokságot. Az eltelt egy hónap alatt több olyan összejövétel volt, ame-

²⁶ A belgrádi fegyverszüneti egyezmény II. pontja: Közli: doberdói Breit József: A magyarországi 1918—19. évi forradalmi mozgalmak és a vörösháború története. M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 1925. I. 156. old.

Ilyen a tanári karral politikai kérdések megvitatásáról esett szó. A viták központjában az a kérdés állt, hogy az ország sorsa érdekében milyen politikai erőt támogassanak.

Stromfeld, hazaérkezése után, nemcsak tisztársai között tájékozódott, hanem a polgári életben is. „Eleinte az Ezredes úr nem mutatott határozott irányt — állapították meg róla —, a következő héten azt a kijelentést tette, hogy az országot ebből a szomorú helyzetből csak egységes erővel tudjuk megmenteni; kénytelenek vagyunk tehát a munkások erejéhez fordulni.”²⁷

Tájékozódásának jellegét maga Stromfeld így világítja meg: „1918. december elején a tisztikar egyik része hozzám is fordult — hiszen sokan ismertek —, mit tegyünk?... kerestük azt a szervezetséget, amelynek segítségével mi az országon segíthetünk... Akkor egy csomó párt volt, talán több mint ma, és mi vizsgáltuk, néztük, hogy melyik az a párt, amelyik erőt képvisel, éspedig olyan erőt, amely az országnak hasznára van...”²⁸ A pártok értékeléséből kitűnik, hogy Stromfeld — 1918. november-december elején — jól látta a belső erőviszonyok alakulását, hiszen akkoriban a szociáldemokrata párt volt az egyetlen, jól szervezett, tömegbázissal rendelkező párt. A Kommunisták Magyarországi Pártja aznap alakult, amikor Stromfeld hazaérkezett, lapjának első száma — a Vörös Újság — csak december 7-én jelent meg először, s bár a párt mögött álló erők már tömörülőben voltak, annak kézzelfogható eredményei még nem látszottak. Mindez nem jelentette azt, hogy Stromfeld és a köréje csoportosulók ne ismerték volna fel a kommunisták jelentkezését az ország életében! „A Károlyi pártnak nem volt programja és különben is teljes szétzúllásban volt; a keresztény szocialista párt egy 35 pontos programot közölt, amelynek minden egyes pontja már akkor túlhaladott álláspont volt. A szociáldemokrata párttal az érintkezés rögtön nem sikerült, később azonban egy bizottság útján megindult...”²⁹ — mondotta Stromfeld, majd egy más alkalommal hozzáfűzte: „Az egyetlen párt, amelyik szervezetséget mutatott, tényleges ereje volt, az a szociáldemokrata párt volt.”³⁰

²⁷ Fleischacker Rezső, 1918-ban az Akadémia tanára, mondotta Stromfeld 1920. évi perében — lényegében Stromfeldet menteni akaró vallomásában. Jegyzőkönyv, 1920. július 4.

²⁸ Stromfeld vallomása Moussong Nándor és társai elleni perben, 1921. november 8-án. HIL. Stromfeld-gyűjtemény.

²⁹ Részlet Stromfeld 1920. évi perének „Ítélet”-éből. A szöveg szó szerint idézi Stromfeld vallomását. — HIL. Szegedi Haditörvényszék, 1920. Tabódy-per iratai, 316/a tételszám.

³⁰ Stromfeld vallomása Moussong Nándor és társai elleni perben. HIL. Stromfeld-gyűjtemény.

Stromfeld tehát Magyarország, bizonyos általa vélt nemzeti érdekvédelme révén jutott a munkásmozgalommal kapcsolatba. Nem a szociáldemokrata párt képviselte elvekhez és politikájához csatlakozott, hanem kereste azt a szervezett erőt, pártot, amelyik képes, mindenélőtt az ország függetlenségét és demokratikus fejlődését biztosítani. A „szocialistákhoz való csatlakozásom is a jobbrafordulás eszköze volt”^{30/a} — mondotta, s ezt az „eszközt” a szociáldemokrata pártban vélte megtalálni. A „jobbrafordulás” kétségtelenül a belső burzsoá-demokratikus konszolidációt és a független Magyar Köztársaság fegyveres védelmét takarta.

Weltner Jakab — a szociáldemokraták jobbszárnyának egyik vezetője, 1918-ban a Népszava főszerkesztője — írta emlékirataiban: „Balgaság volna azt hinni, hogy a katonai tradíciókban nevelt tiszték többsége a megváltozott viszonyok között egyik napról a másikra szociáldemokratává vált, de bizonyos, hogy nagyon sokan közülük becsületes meggyőződéssel álltak a demokratikus fejlődés szolgálatába... Stromfeld elvtársunk sohasem mondta egyetlen szóval sem, hogy ő szociáldemokrata, hanem kifejtette, hogy az ország katasztrofális összeomlása alkalmával minden becsületesen gondolkodó férfinak arra kell törekednie, hogy a demokratikus átalakulás nagyobb rázkódtatások nélkül történhessék meg. Hogy biztosítani kell a régi rendszer romjain az új szabad és független Magyarországot.”³¹

A magyar függetlenség és demokratikus fejlődés gondolatát — amiket Stromfeld maga is vallott — kellett a szocialista elvekkel, a szociáldemokrata párt szervezettségével és erejével összeegyeztetni, — neki is, és a köréje csoportosulóknak is! Az eldöntésre váró kérdés az volt, hogy vajon lehet-e összhangot és együttműködést találni?

A szociáldemokrata párt kereste a Stromfeld köré csoportosuló tiszték támogatását, hiszen a kormánykoalícióban részt vevő szociáldemokraták tisztában voltak a tisztikar megnyerésének fontosságával. Ezért fordultak a Stromfeldhez hasonló gondolkodásúak felé, mivel számukra a nyíltan restaurációs érzelmű tisztii csoportok éppúgy elfogadhatatlanok voltak, mint azok a — még igen kis számban levő — tiszték, akik a kommu-

³¹ Weltner Jakab: Forradalom, Bolsevizmus, Emigráció. Budapest, 1929. 93—94. old. — Weltner jellemzése, — amely az 1918 december közepe előtti helyzetre utal — pontos, szavahihető, helyenkint szinte megdöbbenően ismétli Stromfeld kifejezéseit. Okát valószínűleg abban leljük, hogy Stromfeld és Weltner több ízben találkoztak. E találkozásokra maga Weltner is utal könyvében: „Ezek közé a tiszték közé tartozott... Stromfeld Aurél... akivel még a tiszték összejövetele előtt is gyakran összejöttem, hogy Magyarország jövőendő sorsáról és az előrelátható átalakulásról beszéljünk.”

nistákat támogatták. De azt a mérhetetlen naivitással előterjesztett követelést, mely szerint a tisztek támogatják a pártot, ha „programja hazafias lesz”, — még a szociáldemokrata párt sem fogadhatta el: „A párt... azt válaszolta, hogy feltételes szocialistákra nem reflektál, mire a dolog abbamaradt...”³²

Ettől kezdve a Ludovika Akadémia még jobban hasonlított egy felbolygatott méhkashoz. Összejövetelek, vacsorák, gyűlések követték egymást. Talán soha nem talált, és nem ütött vissza jobban az az „igazság”, amelyet Stromfeld állapított meg: „A politikai irányzatokhoz kevés közünk volt nekünk tiszteknek, akiket arra neveltek, hogy ne gondolkozzunk politikailag, hanem engedelmessédjünk...”³³

Az 1918. december 6-i vacsorán, amikor kifejezetten azzal a céllal gyűltek össze a Ludovika Akadémia étkezdéjében, hogy politikai elképzeléseikről tanácskozzanak és állásfoglalásukról döntsenek, Stromfeldnek már határozott elképzelései voltak. A gyűlésen olyan elhatározással jelent meg, hogy a tiszteket a szociáldemokrata párt támogatására szólítja fel.

A megbeszélést ő nyitotta meg és a megjelenteket egy rövid bevezető keretében tájékoztatta. Utalt a tisztek nehéz politikai helyzetére, eddigi politikai passzivitásukra. „Mondotta, hogy egy világáramlat előtt állunk, amely mint az orosz forradalomban látható volt, mindenkit elsodor, aki útjában áll.” A megbeszélés során több ízben felszólalt és kijelentette, hogy „az ördöggel is hajlandó szövetkezni az ország területi integritása megvédéséért... a tisztikarnak ki kell lépni passzivitásából és csatlakozni kell ahhoz a párthoz, amely a belbékét és a területi integritást biztosítja...”³⁴

A megbeszéléseken a szociáldemokrata párt félhivatalos küldötte egy főhadnagy volt, aki a szocialista elvekről és a szociáldemokrata párttal folytatott megbeszélésekről nyújtott felvilágosítást. Nem az elmondottak tartalma, hanem a kiküldött érveleése érdemli meg a legtöbb figyelmet, mivel a szociáldemokrata párt nemcsak itt, hanem a munkások között is agitációs érvként

³² Részlet Stromfeld 1920. évi perének „Ítélet”-éből. A szöveg a bíróságnak a vallomások alapján leszárt megállapítása. — HIL. Szegedi Haditörvényszék, Tábódy-per iratai, 316/a tételszám.

³³ Stromfeld vallomása Moussong Nándor és társai elleni perben. — HIL. Stromfeld-gyűjtemény.

³⁴ A részletek a már idézett „Ítélet”-ből valók, nem Stromfeld saját szavai, hanem a vallomások alapján a bíróság megállapítása. Stromfeld nem kifogásolta a megállapításokat. — Tombor Jenő — az 1920. évi Stromfeld-perben — a következőképp foglalta össze Stromfeld 1918. november—decemberében hangoztatott nézeteit: „A polgári pártokra nem lehet támaszkodni, nincs most más erő, csak a szociáldemokrata párt, erre kell támaszkodni... Nagyobb szolgálatot tesz-e itt az, aki a világ szocialistáit szolgálatba tudja állítani, vagy az, aki behúzza farkát és nem csinál semmit?”

használta a bolsevizmus mumusát. S ha valahol hatottak ezek az érvek, hát a tisztek között hatottak!³⁵

A baloldal irányában Stromfeld is elhatárolta magát. Véleménye szerint csatlakozásuk a szociáldemokratákhoz nemcsak azt jelenti, hogy erősítik a pártot, segítik a demokratikus fejlődést, az ország védelmének szervezését, hanem azt is, hogy balfelé — értsd: a kommunisták irányában — akadályoznak minden továbbfejlődést, illetőleg ahogy Stromfeld mondotta: „... arra az elhatározásra jutottunk, hogy igenis a szociáldemokrata pártot erősítjük, ha mi hozzájuk csatlakozunk és egy baloldali kilengést meg tudunk akadályozni.”³⁶

Ha Stromfeld eddig ismert kijelentéseit összevetjük, azokból kiemeljük a néhány jellemző és elvi jelentőségű gondolatot, akkor láthatóvá válnak egy kibontakozó politikai koncepció körvonalai. Valamennyi megállapítása közül kétségkívül legfontosabb annak felismerése, hogy az ország további sorsának alakításában a munkásság erejével, akaratával döntő mértékben számolni kell. Ehhez a helyes felismeréshez járult egy részbeni igazság felismerése, mégpedig az, hogy ezt a politikai erőt és akaratot a szociáldemokrata párt testesíti meg. Stromfeld két politikai kérdés megoldását vélte döntőnek: a belbéke — a polgári demokratikus konszolidáció — biztosítását és az ország védelmét. Előbbi a restauráció elvetését, a demokratikus fejlődést, utóbbi a területi integritás védelmét jelentette és ezek megvalósítását az említett erőre támaszkodva képzelte el. Ily módon vált a továbbiakban a politikai koncepció központi, sürgősen megvalósításra váró problémájává a szociáldemokrata párttal való együttműködés.

E stromfeldi elképzelések nem jelentettek valami újat, hiszen a demokratikusan gondolkodó középrétegek előtt többé-kevésbé ugyanaz az elképzelés lebegett. Törekvés volt ez a

³⁵ Stromfeld 1920. évi perének már idézett „Ítélet”-ben, a vallomások alapján a bíróság így foglalta össze azoknak az érveknek lényegét, amelyeket Nemcek főhadnagy mondott el: „... a kommunisták akarják a hatalmat magukhoz ragadni. Kun Béla hazajött Oroszországból és bolsevista irányba akarja a politikát terelni.”

³⁶ Stromfeld ezt 1921-ben, a már idézett Moussong-perben mondotta, de véleménynyilvánításában — ekkor — két körülmény is erősen befolyásolta. Mivel elsősorban a vádlottakat akarta menteni, a csatlakozás okai közt a „baloldali kilengés akadályozását”, illetőleg ezt a törekvést húzta alá. Másrészt ő ebben az időben már aktív és meggyőződéses harcosa volt a munkásmozgalomnak, kibontakozóban volt a szociáldemokrata pártban folytatott munkája, elvi kérdésekben is hozzájuk állt a legközelebb, tehát a szociáldemokraták pozitív szerepét hangsúlyozta. 1920-ban, saját perében, erről így beszélt: „Segíteni sokféleképpen lehet. En azt az utat választottam, hogy a szociáldemokratákat támogatva a forradalom balra való kilengését megakadályozom. Helyteleníteni ezt a cselekedetemet nem lehet. Allom is érte a felelősséget.” (Az Est 1920. július 18-i tudósítása alapján.) Mindezek ellenére elfogadható, a történelmi situációnak megfelel ez az érvelés, amelynek közvetett — de legfőbb — bizonyítékai a polgári demokratikus forradalom későbbi szakaszában is találkoznak.

nemzeti és népi erők egyesítésére a nemzeti célok előtérbeállításával, a szociális változások rovására. Amiért mégis aláhúzzuk, annak okát Stromfeld szubjektív fejlődésében találjuk. E politikai állásponttól — legfőképp annak a vezérlő elvnek elfogadásától, hogy az ország és a magyar nép további sorsában döntő szerepet játszanak a munkásosztály törekvései, céljai és erői — ő már többé vissza nem lépett. A döntő erőt a munkásosztályban találta. Ezt az erőt kereste, erre a szövetségre akart építeni, ezen keresztül vált, egyelőre, „feltételes szocialistává”.

Hiba volna nem látni e politikai elképzelések haladó jellegét. Elképzeléseiben még nacionalista elvek dominálnak, de ha úgy látja, hogy érzései nem kerülnek ellentétbe a szocialisták elveivel, hajlandó szövetségre lépni azok képviselőivel. Ugyanakkor hiba lenne nem észrevenni a továbbfejlődés legfőbb gátját: azt a merev, elutasító magatartást, amely balfelé nyilvánult meg. S egyelőre ez az éles elválasztó vonal csak balfelé ennyire éles, a másik oldal irányában közel sem ilyen határozott.

Meglevő és vélt elvi ellentétek állták útját a szocialistákkal való szövetség realizálásának. Sem ő, sem környezete nem ismerte a Magyarországi Szociáldemokrata Párt ideológiáját és összefüggéseiben gyakorlati politikáját sem. Ami ezekből a mindennapi politikai életben tapasztalható volt, az természetesen nem elégítette ki. Az együttműködéshez bizonyos alapelvek tisztázása vált szükségessé, — amelyeket Stromfeld nap nap után szorgalmazott. Hamarosan sor került a szociáldemokrata párt és egy tiszti csoport közötti zárt jellegű megbeszélésre, amelynek eredménye nyomban megmutatkozott a Tényleges Tisztek Szakszervezetének megalakulásában. E szervezet megteremtése azonban nem csupán a Stromfeld köré csoportosulókhözajának teljesülését jelentette, hanem az egész tisztikart érintő átalakulás egyik következménye volt, amelynek néhány szála visszanyúlt a polgári demokratikus forradalom kitöréséig.

A hadseregben megindult és a háború befejezésekor már szélesesen kibontakozott forradalmi mozgalmak legcéltudatosabb, legtevékenyebb harcosai az Oroszországból hazatért — ott a forradalomban részt vett — katonák voltak. De szép számmal akadtak olyanok, akik idehaza folytattak forradalmi tevékenységet — köztük tisztek is, főként tartalékos tisztek. A csupán hazafias, demokratikus gondolkodásúaktól a szocialistákhoz tartozó tartalékos tisztekig valamennyi árnyalat képviselve volt a polgári demokratikus forradalom győzelme előtt életre keltett Katonatanácsban. Ez volt a hadseregben megalakított első for-

radalmi szervezet, amely kapcsolatot keresett és talált is a baloldali szocialistákkal.³⁷ A Katonatanács célul tűzte ki egy esetleges fegyveres felkelés támogatását, amely Magyarország számára a függetlenséget, demokratikus átalakulást, de mindenekelőtt a békét volt hivatott megteremteni. A Katonatanácsnak a budapesti csapatokhoz intézett felhívását nyomon követte ezek csatlakozása és a bizalmi testületek megalakítása, ami jelezte a hadseregben levő forradalmi hangulatot.

A forradalom győzelmével a kormány feloszlatta a számára kissé radikális elképzeléseket valló Katonatanácsot, majd az újjászervezett Katonatanács élére, kormánybiztosi minőségben, Pogány József újságírót, a szociáldemokrata párt tagját nevezték ki. Ezzel, a kormány részéről is már elismert — vagy inkább megtűrt — politikai szervezettel kívánták a hadsereg átalakítását biztosítani, illetőleg ennek segítségével akartak gátat vetni minden ellenforradalmi tevékenységnek. A Katonatanácsnak tehát felülről irányított reorganizációs szerepet szántak, amelynek az a feladata, hogy a polgári demokratikus rend védelmére szervezett hadsereget a rendszer biztos támaszává tegye. „A forradalom győzelme után azonban — írja Böhm a már idézett könyvében — a katonatanács nem lehet a dezorganizáció intézménye, hanem a hadsereg szervezését kell vállalnia.”³⁸

Egészen más jellegűek voltak a különböző — katonákat és tiszteket tömörítő — érdekképviseleti szervek, amelyek a forradalom győzelme után alakultak. Elsőként 1918. november 15-én, a régi Országház épületében a Tényleges Tisztek, Tisztviselők, Rangosztályba nem sorolt Havidíjasok és Továbbszolgáló Altisztek Szövetsége alakult meg. E szervezet — amint nevéből is megállapítható — heterogén elemeket egyesített, akiket csupán a hadsereg kötelékei tartottak össze.

Az igen reakciós gondolkodású tisztikar zömének azonban még az a kevés demokratikus törekvés is soknak bizonyult, amelyet e szervezet megalakítása jelentett. „A szövetségnek semmi köze nem volt a szociáldemokrata párthoz, a párt nem is ismerte el, de a szövetségnek okos taktikával kellett élnie, *nem volt szabad nyíltan hangoztatnia, hogy ellensége a forradalomnak.*” (Kiemelés tőlem. H. T.) — állapította meg Gömbös életrajzírója.³⁹

³⁷ A Katonatanács megalakulására, személyi összetételére vonatkozóan lásd: Bus Fekete László: *Katonaforradalmárok.* (Budapest, 1918.) című könyvét.

³⁸ Böhm i. m. 84. old. Böhm elképzelése szerint tehát a Katonatanács nem a hadsereg forradalmi vezető szerve, hanem a polgári társadalmi rend megszilárdításának eszköze.

³⁹ Dr. Révay József: *Gömbös Gyula élete és politikája.* Bp. 1934. 121. old.

Gömbös — akinek bravúros fordulattal sikerült a forradalmi kormány megbízásából rövid külügyi szolgálatot teljesíteni — itt vélte megtalálni igazi működési területét. Hamarosan e szervezet élharcosai közt találjuk. Elképzeléseiről és programjáról életrajzában ez olvasható: „... a vaslogika kategorikus imperatívusa kényszerítette arra a következtetésre, hogy szembe kell szállnia a forradalmárokkal, meg kell döntenie uralmukat, vissza kell állítania a tekintélyt és a belső rendet, a konzervatív Magyarország rendjét és szellemét, mert csak ez az egyetlen mód arra, hogy megmaradjon az ország épsége, s értelme legyen a függetlenségnek...”⁴⁰

Rajta és a szélsőjobboldali csoportokon kívül itt tömörültek a Stromfeldéhez hasonló gondolkodásúak, köztük azok, akiket Tombor Jenő képviselt. Beléptek azok is, akik egzisztenciális problémáik megoldásához kerestek támogatást, mindazok, akik karrierista törekvéseikben elvtelenül a szociáldemokrata párt-hoz dörgölöztek és e szövetséget akarták ugródeszkául felhasználni.⁴¹

A szövetség tiszavirág életűnek bizonyult. Oka összetételében és az ebből fakadó politikai ellentétekben található. Bomlása rövidesen megalakulása után megindult és két pólus irányában differenciálódott.

A „tisztikar egy része nem tartotta legfontosabbnak a nemzeti szellem megóvását és hajlandó volt a nemzeti irányzat cserbenhagyásával balra kanyarodni. Azok, akik könnyelműen a forradalmi eszmékkel kacérkodtak, hamarosan ki is váltak a szövetségből, s megalakították a Tényleges Tisztek Szakszervezetét... A szövetségben maradt nemzeti érzésű tisztek alkották a későbbi MOVE magvát.”⁴² Ez a beállítás hamis és egy későbbi tendenciózus politikai beállítás visszavetítése. Nem a „nemzeti szellem megóvása” és a „nemzeti irányzat cserbenhagyása” volt az ellentétek oka, hiszen — mint láttuk — a tisztek demokratikusan gondolkodó rétege is — akik az új tisztí szakszervezetet majd megalakítják — a „nemzeti eszme” előtérbe állítása és fenntartása mellett keresték a további haladás útját. A valódi ellentét mindenekelőtt a már ekkor is megmutatkozó szociális, társadalmi nézetkülönbségekben található. A századforduló konzervatív, sovíniszta elemei minden törekvést, amely a tulajdon-

⁴⁰ Dr. Révay: i. m. 98. old.

⁴¹ Böhm — idézett könyvében — adatok sokaságát jegyezte fel — az eredeti dokumentumok felhasználásával — a tisztek e jeles képviselőiről. Lásd: 191—197. old.

⁴² Dr. Révay: i. m. 123. old.

viszonyok megváltoztatására vonatkozott, vagy a nagybirtokrendszert érintette, a legmerevebben elutasították és képviselőiket hazafiatlannak tartották. Gömbös „konzervatív Magyarországának rendje és szelleme” ellentétben állt Stromfeld demokratikus, a munkásosztály erejére támaszkodó elképzeléseivel. S ezt elkendőzni már akkor lehetett. Később ez az ellentét mélyült, de itt volt a kiindulópontja. Stromfeld — a későbbiekre vonatkoztatva — világosan és félreérthetetlenül ki is mondta e kezdeti nézeteltérések okát. „Azért, hogy ők nemzeti irányt követnek, nem zárja ki az én nemzeti irányzatomat és érzelmemet, mert lehet követni nemzeti irányt akkor is, ha az ember egyéb szociális reformokat óhajt.”⁴³

Egészen más kérdés az, hogy a „szociális reformok” követelésére idővel szűknek bizonyulnak a nemzeti keretek. Stromfeldnél ez is bekövetkezik, — de még nagyon sokára. Épp ezért helytelen az 1918 decemberi tiszti politikai ellentétek középpontjába a nemzeti, vagy nem nemzeti irányzat kérdésében rejlő differenciákat helyezni, — bár bizonyos eltérések már itt is mutatkoznak.⁴⁴

Az elsőként megalakult tiszti szakszervezetben folyó differenciálódást az egész hadseregben végbemenő forradalmi felindülés is siettetete.

Kommunista vezetéssel megalakultak a Leszerelt Altisztek és a Leszerelt Közkatonák Szabadszervezetei, amelyek nagyon rövid időn belül maguk mögé tömörítették a katonák széles táborát. E szervezetek világos vonalat húztak a proletárforradalom ügyét elhagyó szociáldemokraták és a győzelemért küzdő kommunisták közé. A „Népszava már nem akar többé a nyomorgók szószólója lenni”, „a szociáldemokrata vezérek ... miniszteri, államtitkári, kormánybiztosi állásokért elárulták a proletárok felszabadításának ügyét” — hirdették a katonák közt terjesztett röplapjaik.⁴⁵

Ugyanakkor a hadsereg felső vezetése egyik válságot a másik után élte át. A Linder Bélát követő Bartha Albert hadügyminisztert a budapesti katonatömegek december 11-én lemondásra kényszerítették. Ideiglenesen Károlyi Mihály vette át a Hadügyminisztérium irányítását. Bartha lemondásának egyik oka éppen az volt, hogy tápot adott a különböző reakciós, ellenforradalmi szervezkedéseknek, ő maga pedig ellenforradalmi

⁴³ Stromfeld vallomása 1920. évi perében. — HIL. Stromfeld-gyűjtemény. Jegyzőkönyv.

⁴⁴ Lásd a későbbiekben a területi integritás problémáját.

⁴⁵ MMTVD. 5. kötet 363.368. dok. (röplapok).

karhatalmi különítmények — riadózáslőaljak — megszervezését rendelte el.⁴⁶

A demokratikusan gondolkodó tisztí csoportok között az a nézet erősödött meg, hogy a hadsereg ügyeinek rendbehozása csak akkor lehetséges, ha kialakul egy, a kormányt szilárdan támogató, a szociáldemokrata pártra támaszkodó tisztí csoportosulás. Ezen a ponton találkoztak a szociáldemokrata párt és a különböző helyeken, beosztásokban dolgozó demokratikus gondolkodású tisztek elképzelései, akiket a belső rend — a polgári demokratikus rend — megszilárdításának gondolata vezérelt. December közepére megérték a feltételei egy új, haladó gondolkodású tisztek tömörítését célzó szakszervezet megalakításának. Ezt készítette elő az a zártkörű tisztgyűlés, amelyet december 14-re hívtak össze a Gólyavárba. Ez volt az a gyűlés, amelyet Stromfeld is és más csoportok is, de most már a szociáldemokrata párt is szorgalmazott, és amelynek az volt a tulajdonképpeni feladata, hogy a szocialista ideológia néhány kérdését a tisztek számára megvilágítsa, lehetővé tegye a párt és a tisztek közötti együttműködést.⁴⁷

A gyűlés kiküldött szónoka Weltner Jakab, a képzett, jó szónoki tehetséggel, meggyőző vitakészséggel rendelkező szociáldemokrata politikus volt. A párton belül a jobbszárnyat képviselte, s nevét, mint a Népszava szerkesztőjét, jól ismerték. Önmagában véve ez a tény is jelezte, hogy a szociáldemokrata párt igenis jelentőséget tulajdonított a tisztekkel való kapcsolat felvételének. Másrészt személyének kiválasztása arra utal, hogy benne olyan politikust láttak, aki tud a „tisztek nyelvén” beszélni, kellő hajlékonysággal fogja a felvetett kérdéseket tisztázni. „A régi csillogó, de cifranyomorúságban szenvedő katonatiszt helyébe — írta Weltner beszédének bevezető szaviról a Népszava kiküldött tudósítója — odaállította az új dolgozó, társadalomnak is hasznos és értékes, tehát ennek arányában meg is becsült katonatisztet.”⁴⁸

⁴⁶ Lásd erre vonatkozóan: MMTVD. 5. kötet 365.371. dok.

⁴⁷ Nem felel meg a valóságnak Böhm Vilmos — ekkor szociáldemokrata hadügyi államtitkár — azon állítása, hogy „megalakult a Tényleges Tisztek Országos Szakszervezete, amely *meglepetésszerűen* (kiemelés tőlem. — H. T.) a szociáldemokrata párthoz csatlakozott.” (Lásd: Böhm: i. m. 186. old.) Böhm itt — utólag — szeretné magát és pártját elhatárolni ettől a szervezettől, hisz minden demokratikus törekvés ellenére is bőven akadtak benne nem éppen szocialista, de még csak demokratikusnak sem mondható elemek. Egyébként maga Böhm „A Magyar Tanácsköztársaság keletkezése és összeomlása” című korábban keletkezett könyvében (New York, 1920) ezeket írta: Sőt a tisztek is alakítottak egy *szociáldemokrata szövetséget* (kiemelés tőlem. — H. T.), úgy, hogy nagyjából a hadsereg is a szociáldemokráciához tartozott.

⁴⁸ A Népszava 1918. december 15-i száma alapján közli Weltner Jakab: Forradalom, Boisevizmus, Emigráció című könyvében. Budapest, 1929. 94. old.

Weltner előadásában — az általánosságokon kívül — három kérdéscsoportot érintett. Ezek: a szocialisták és a vallás, a szocialisták és a proletár nemzetköziség, a szocialisták és a család. A három közül kétségtelenül a haza és a proletár nemzetköziség problémája volt a leglényegesebb, mivel ez a legégetőbb és napi politikai kérdésekkel állt a legszorosabb viszonyban és ebben a kérdésben uralkodott a legnagyobb zűrzavar. A többi kevésbé volt problematikus, a kapott válasszal is könnyebben egyetértettek, de azért e területen is érezhető volt Weltner „hajlékonysága”.⁴⁹

A haza és proletár nemzetköziség kérdésében Weltner az alábbi álláspontot képviselte: „A nemzetköziségre szükség van azért, mert a tőke nemzetközien zsákmányolja ki a munkás-ságot. Ami pedig a legfontosabb szempont: a kapitalista világban egy ország önmagában nem valósíthatja meg a szocialista átalakulást. Egyébként a munkás abban a pillanatban, amikor úgy érzi, hogy a haza nem mostohája, hanem neki is jut a jogokból és kenyérből, ezt a hazát magáénak vallja.”⁵⁰ Ennek az előadásnak jellemzésére idézte az ellenforradalmi bíróság Artner ezredes vallomását, aki megállapította: „Weltner Jakob volt az előadó, aki a szocialista elveket egészen polgáriasan adta be...”⁵¹ E felszínes előadás alkalmas lehetett az egészen durva ellenvélemények, abszurd nézetek áthidalására, de semmiképp nem nyújtotta e kérdés tudományos, marxista magyarázatát. Az eredmény azonban arra mutatott, hogy a tudományos szocializmus tanításaiban teljesen járatlan tisztak számára ez a magyarázat — vagy inkább nevezzük „biztosítéknak” — elég volt. „Megkérdeztük, hogy a hazafiság ellentétben áll-e a szocializmussal? — emlékezett Stromfeld. — Azt mondta (mármint Weltner. H. T.) nem!”⁵²

Kétségtelen, hogy Weltner igen gyakorlati választ adott a hozzáfordulók kételyeire, nem tette lehetetlenné ezen elvek elfogadását és alapjában véve nem hazudtolta meg a szociáldemokrata párt hivatalos álláspontját sem. A szociáldemokrata párt a polgári demokratikus koalíciónak a fenntartásával a pol-

⁴⁹ Weltner a következőket fejtette ki: „... a szocializmus... nem rombolni, hanem építeni akar. Ki akarja küszöbölni a mesterségesen létrejött egyenlőtlenséget és olyan társadalmat akar, amelyben mindenki boldogul, aki dolgozni tud és akar.

... Ami a vallást illeti, azt a szocializmus mindenki számára tisztán magánügynek nyilvánítja és senki vallásos meggyőződését nem bántja.

... A szocializmus nem akarja megsemmisíteni a családot sem... Gazdaságilag akarja lehetővé tenni, hogy mindenki szabadon, vonzalom szerint választhassa meg élettársát...” — Weltner: i. m. 94—95. old.

⁵⁰ Weltner i. m. 95. old.

⁵¹ Idézett Stromfeld-ítéletben.

⁵² Stromfeld vallomása a már idézett Moussong-perben.

gári demokratikus fejlődés, a polgári társadalmi rendszer mellé állt, — a proletárforradalommal szemben. Weltner magyarázata nem a forradalmi proletár patriotizmus megvilágítását célozta. Ő arra adott választ, hogy a szociáldemokrata párt Magyarország polgári demokratikus rendjét és ennek védelmét magáénak vallja. Hiszen ez a haza már valóban nem volt annyira „mostohája” a munkásnak, mint a régi, mert bizonyos polgári demokratikus jogokból neki is jutott. Így került egy-máshoz közelebb Weltner és Stromfeld, a szociáldemokrata párt és a tisztek hazafiságról vallott elképzelése. Weltner *opportunist*a, kétes értékű magyarázata és hallgatóinak *polgári* hazafisága közé — legalábbis az előadáson elhangzottak alapján — nyugodtan egyenlőség jelet lehetett tenni.

A találkozó mindkét fél részére nagy jelentőségű volt. Egy hallgatóságos egyezményrel a szociáldemokrata párt a maga számára politikai bázist teremtett a tisztikarban, míg a tisztek támogatást és szervezett politikai erőt leltek a szociáldemokrata pártban. Stromfeldben megerősítette azt a hitet, hogy ha valóban a magyar nép jövőjéért akar munkálkodni, akkor a szociáldemokratákat kell támogatnia. Az ő részéről további őszinte lépés történt a munkásmozgalom irányában és ez még annak ellenére is nagy jelentőségű, hogy a Weltnertől kapott „politikai iskoláztatás” — ahogy ő nevezte — egyben opportunizmussal terhes ideológiai ballaszt magára vételét jelentette.⁵³ A vélt elválasztó szakadék a hazafiság és proletár nemzetközi-ség kérdése mentén húzódott. Weltner nem oldotta meg ezt a problémát, nem temette be a szakadékot, de a mélységet segítette áthidalni.

A gyűlés döntő lökést adott a tisztí szakszervezet megalakításához. Weltner előadása után élénk vita alakult ki, majd annak lezárása után Urváry ezredes szólt a hallgatósághoz: „Akik tudnak és akarnak a nagy eszmék szolgálatába állani, azokat kéri, hogy csatlakozzanak.”⁵⁴ Ugyanekkor formailag is

⁵³ Egy apró epizód igen érdekes módon világítja meg Stromfeld őszinte közeledését. Tombor Jenő, Stromfeld 1920. évi perének egyik tanúja, amiben tehetett, mentette a vádlottat. Amikor a bíró azt a vádat akarta bizonyítani, hogy Stromfeld tisztársait a tisztí szakszervezetbe való belépésre presszionálta, Tombor mentő vallomást tett: „Stromfeld sohasem beszélt rá senkit a szakszervezetbe való belépésre.” Azután elmondott egy epizódot — feltehetően célzatosan, utalva egyik elvtelen, karrierista főtitiztre, aki az ellenforradalom után gyorsan visszakozott —, egy kivételes esetet: „Egyetlen egy esetet ismerek, amikor egy nálánál magasabb rangú katona megkérdezte, belépjen-e a szakszervezetbe, erre Stromfeld azt felelte: „Ez meggyőződés dolga, én beléptem.” — Tombornak ez az elszólása hiba volt, mert míg az egyik oldalon mentette ugyan Stromfeldet, addig vallomásának második fele megerősítette, hogy Stromfeld őszintén, „meggyőződésből” lépett be. (Stromfeld 1920. évi perének jegyzőkönyve, Tombor vallomása.)

⁵⁴ Weltner: i. m. 95. old.

kimondta megalakulását a Tényleges Tisztek Szakszervezete, amelybe megalakulásakor kb. 300 tiszt lépett be.⁵⁵ Létrejött a második tiszti szervezkedési központ, mégpedig úgy, hogy kivált az elsőként alakult Szövetségből. Megválasztották a vezetőséget, amelynek tagjai Urváry ezredes, Hangay százados, Steinbrück Ottó, Sohl és Weltner tartalékos főhadnagyok lettek. Stromfeldet az Ellenőrző Bizottság elnökévé választották.⁵⁶

A szakszervezet alakuláskor elfogadott programját, illetőleg követeléseit az ismert adatokból csak részben lehet rekonstruálni, de szerepelt: a tisztek titkos minősítésének eltörlése, a kaució nélküli házasság lehetősége, harminc év szolgálat után — rangkülönbség nélkül — nyugdíjazás, fizetésemelés, iparképző tanfolyamok szervezése, amelyeket a tagok díjtalanul vehetnek igénybe. Az újonnan megszervezésre kerülő hadsereg elnevezéséül a „nemzeti néphadsereg” nevet javasolták.

Nem maradt nyoma annak, hogy ez a „szocialista szakszervezet” nyomban valamilyen kötelezettséget vállalt volna, bár az előzményekből logikusan következik a szociáldemokrata párthoz való csatlakozás és a kormány támogatása. Lehet, hogy ekkor még *nem mindegyik* tiszt gondolt a belépéssel járó kötelezettségekre, de a későbbiek során — akkor, amikor az önkéntes hadsereg felállítására folyt és előtérbe kerültek a szervezéssel járó nehézségek — közgyűlési határozatban rögzítették le a tagok alapvető köteletségét. Kimondták, „hogy a tényleges tisztek szakszervezetének csak az lehet a tagja, aki kötelezi magát arra, hogy bármely irányban és bármely helyen aktív munkásságot fejt ki a néphadsereg és szocialista kormány érdekében”.⁵⁷ A „bármely irányban”, de főként a „szocialista kormány érdekében” kifejezések világosan jelzik a kötelezettségek irányát.

⁵⁵ Stromfeld a Moussong-perben azt vallotta, hogy „Ebbe a szocialista szakszervezetbe az első intrádára 280–300 tiszt lépett be.”

⁵⁶ A szakszervezet vezetőségében több ízben történt változás, de erre vonatkozóan teljesen megbízható adatokat ez ideig nem lehetett felkutatni. A későbbiek során a vezetőség tagjai közt foglalt helyet Mayer Csejkovits és Sárói Szabó Tibor is. Adatokat közül Kozma Miklós: *Az összeomlás 1918–1919*, című könyvének 84. oldalán (Budapest, 1933.) és Juhász Nagy Sándor: *A magyar októberi forradalom története* című munkájában (Cserépfalvi, 1945.), ahol a következőket írja: »Végül december 14-én megalakult a „tényleges tisztek szakszervezete”. A népes gyűlésen Steinbrück százados elnökölt. Mindenekelőtt Weltner Jakab ismertette a szocializmust, Utána lelkes csatlakozó beszédet tartottak Sárói Szabó százados, Sohl főhadnagy, Hangay százados, Nencsek hadnagy és Urváry ezredes elvtársak. Végül Pogány buzdította őket. Az alakulást egyhangú határozattal kimondották.« (343. old.)

⁵⁷ „Jegyzőkönyv. Fölvétetett a Magyarországi Tényleges Tisztek Szakszervezetének 1919. március hó 4-én, a volt tiszti kaszinóban megtartott gyűléséről.” Nyomtatvány, „Világosság” könyvnyomda, 1919.

A Tényleges Tisztek Szakszervezetének megalakulása után a tisztek döntő többsége továbbra is a Szövetségben maradt, távol tartotta magát ettől a csoporttól. Nemcsak a polgári demokratikus forradalommal, a szociáldemokrata párttal szemben éleződött ki a helyzetük, hanem élesebben szembekerültek a tisztikar kivált részével is. A szétválás után a két csoportosulás egymás elleni politikai harca is kieleződött, amely részint elvi harc volt a jobb- és baloldal között, részint a személyi torzsalkodás és intrika hihetetlen elmérgesedését eredményezte. A Szövetség mind világosabban a szélső jobboldali tiszti tömörülés melegágyává vált, és egy hónappal később *nyílt* ellenforradalmi zászlóbontás mellett törtek lándzsát.⁵⁸

Stromfeld a szakszervezetbe történt belépése után egyre fokozódó mértékben vetette magát a politikai életbe. Miután számára megoldódtak a legégetőbb kérdések, utat talált és kötelességének érezte, hogy minden erővel segítse a szociáldemokrata párt által mutatott elképzelések valóra váltását. A politikálásban is kezdett felülkerekedni az egyébként munkáját mindig jellemző energikus tettkészség és az elfogadott irányvonalat a saját maga által helyesnek tartott módszerekkel igyekezett követni.

December második és január első felében a különböző irányú hatások és benyomások tömegével kellett megbirkóznia, de Stromfeldben a balrafordulás, a demokratikus eszmék ereszettek gyökeret. Ekkor világosan kirajzolódott előtte a különböző politikai áramlatok és a különböző álláspontot képviselő személyek. Tudatosan aktív politikai tevékenységre törekedett. Nem szereplésvágy hajtotta, hanem Magyarország kibontakozásának útját kereste. Érdeklődéssel fordult a szocialista irodalom felé és ezek mind pozitívabb hatással voltak belső fejlődésére. E hatásokkal együtt és egyidőben azonban véletlen benyomások tömege érte, amelyek többnyire az ellenkező irányban hatottak, sőt: egzisztenciálisan érintették. Stromfeld emberi nagysága, őszintesége ekkor ismét megmutatkozott. Kristálytisza érzelmei egyértelműen bizonyítják, hogy tetteiben az „én” fölé tudott emelkedni, hogy rádöbbsent a társadalmi haladás szükségyszerűségére, egyben az új társadalommal szembeni kötelességére.

Az alakuló gyűlést követő napokban Stromfeld egyre többször fordult meg a szociáldemokrata párt Conti utcai székházá-

⁵⁸ Lásd 1919 januárban a Magyar Országos Véderő Egyesület (MOVE) nagygyűlését és a további eseményeket.

ban és a Népszava szerkesztőségében. Közelebbi ismeretségbe került a párt jobbszárnyának vezéralakjaival, Weltnerrel, megismerte Garami Ernőt, Kunfi Zsigmondot. Szorosabbra fűzte a szociáldemokrata párthoz fűző szálakat, támogatást várt további munkájához.

Némi pátosszal ugyan, de maga Weltner is megörökítette emlékirataiban az egyik ilyen — talán legfontosabb — találkozást, amely a szerkesztőségben zajlott le: „Pontosan a gyűlés napjától számított negyedik napon Stromfeld elvtárs beállított a szerkesztőségbe és egyszerűen, minden pöz nélkül odajött hozzám: »határoztam, az Önöké vagyok«. Ez a rövid néhány szó valóban egy egész életre való elhatározást jelentett.”⁵⁹

Stromfeld és a szociáldemokrata párt nevét a hadseregben együtt kezdték emlegetni. Megnyilvánulásait bizonyos mértékig a szocialisták álláspontjával azonosították, de az is kétségtelen, hogy a szociáldemokrata párt az ő nevét, emberi és szaktekin-télyét használta fel befolyásának erősítésére. Kozma Miklós — ez idő tájt a szélsőjobboldali tisztí szervezkedés, majd a MOVE élvonalbeli embere — egy alkalommal ugyancsak Welt-
nert kereste fel azzal, hogy a Népszava ne támadja szervezetei-
ket. Beszélgetés közben Weltner „azt kérdezte tőlem — írja Kozma —, miért nem akarja a tisztikar Stromfeldet és Urváryt

⁵⁹ Weltner i. m. 96. old. Stromfeldnek erre az elhatározó lépésére vonatkozóan ez a legmegbízhatóbb forrás. Weltner az előzményekről, a december 14-i gyűlésen történekről ugyanítt tesz említést: »Több tiszttel beszélgettem, amikor a nagyszerű megjelenésű Stromfeld elvtársunk odalépett a csoporthoz és katonás rövideggyel a következőket mondotta: „Alaposan figyeltem, hogy mit mondott a szocializmus programjáról és a legközelebbi teendőkről. En ma még nem csatlakozom, mert alaposan át akarom gondolni, önmagammal tisztába akarok jönni, mie.ött kimondanám, hogy a szocializmus katonája leszek. Engedjen három napi gondolkodási időt, mert ha én elhatározom magam, hogy az új eszmék szolgálataiba állok, akkor ez az elhatározás nálam az egész életre szól.” (Uo.) Az itt leírt epizód valószínűleg nem a jelzett időpontban zajlott le. Ugyanis a tisztí szakszervezet alakuló gyűlésén a szakszervezetbe és nem a pártba való belépésről döntöttek. Mint ismeretes, Stromfeld a szakszervezetbe nemcsak belépett, hanem az ellenőrző bizottság elnökévé választották, tehát neki nem kellett gondolkodási idő. Más források Weltnernek ezt a leírását variálják, illetve Stromfeld halálakor a Népszavában közölt nekrológót idézik, amely hasonlóképp emlékezik: „Stromfeld nem követte a többiek példáját, hanem 3 nap gondolkodási időt kért. „Nálam az ilyesmi egész életre szól” — mondotta, és amikor a határidő letelével jelentkezett és tudatta pártba való belépését, valóban egész életre szóló tanúvallomást tett meg.” (Népszava, 1927. október 15.) Ma már még kevésbé lehet a körülményeket egészen pontosan tisztázni, így az sem állapítható meg teljes bizonyossággal, hogy Stromfeld formai belépése a szociáldemokrata pártba ekkor valóban megtörtént-e — ugyanis Weltner fogalmazása is kétséget hagy eziránt. Stromfeld ellen, 1920. évi perében, az ügyész a közcsendháborítás vádját arra alapozta, hogy „Stromfeld rábeszélte a tisztikart, hogy lépjenek be a szociáldemokrata pártba . . .” (Magyarország, 1920. július 2-i számában.) Stromfeld ezért kifejezetten hangsúlyozta, hogy „csak ezen szakszervezetbe lépett be, nem pedig a szociáldemokrata pártba . . .” (Idézett „Itélet”-ben.) Özvegye visszaemlékezve elmondja: egy este Stromfeld azzal búcsúzott, hogy a szociáldemokrata pártba megy. Hazatértekor közölte, hogy belépett a pártba, mert „Weltner úgy beszélt, hogy be kellett lépni”. (Földes Péter 1938-ban készült feljegyzése.)

követni? Igaz, hogy ők szocialisták, de miért ne lehetne szociáldemokrata hadsereg, miért nem jó nekünk két ilyen kitűnő ember? Erre azt feleltem — folytatja Kozma —, hogy elfogadom Stromfeldről alkotott véleményét, miután személyesen nem ismerem őt és róla semmi különös rosszat nem hallottam...⁶⁰ Kozma leírása nemcsak azért érdekes, mert a szociáldemokrata párt Stromfelddel kapcsolatos törekvését igazolja, hanem azért is, mert tükrözi azt a kialakult tényleges választóvonalat, amely a tisztek egyes csoportjai között létrejött attól kezdve, hogy Stromfeld belépett a tiszti szakszervezetbe, nyíltan támogatta a szociáldemokrata pártot. Ezt a véleményt juttatta kifejezésre Soós Károly is, aki a Tanácsköztársaság leverése után az ellenforradalmi kormány honvédelmi minisztere volt: „Valamennyien elsőrangú vezérkari tisztnek ismertük... de hibájául rovom fel, hogy belépett a szakszervezetbe, amely megbontotta a hadsereg egységes szellemét.”⁶¹

Stromfeldet a szociáldemokrata párthoz történt csatlakozásában a Magyarország jövőjéért való aggodás vezérelte. Az ő szemében Magyarország sorsa — többek között — egy jól szervezett, fegyelmezett hadseregen múltott. A régi hadsereg összeomlása a szeme előtt folyt le és világosan látta, hogy a fenn tartott hadsereg nem áll feladatai magaslatán. Ugyanakkor az ország az újonnan alakult, fiatal és mohó burzsoá államok gyűrűjében mind válságosabb helyzetbe került. Stromfeld a szociáldemokrata párttól remélte az új, fegyelmezett hadsereg életrekeltését. Reményeit erősítette az is, hogy Bartha hadügyminiszter bukása után a Hadügyminisztérium szociáldemokrata államtitkára, Bóhm Vilmos és vele együtt a párt befolyása szinte döntő módon megerősödött.

Ugyanakkor a Katonatanács, amelynek élén az ugyancsak szociáldemokrata Pogány József állt, nem követte a pártnak a hadseregre vonatkozó hivatalos, erősen jobboldali irányvonalát. Különösen kiütközött ez személyi kérdésekben. Pogány, a reakciós, ellenforradalmi tisztekkel szemben sokkal keményebb, következetesebb forradalmi magatartást tanúsított. Hamarosan szembe került saját pártjának egyes vezetőivel, akik hovatovább azzal a váddal illették, hogy indokolatlanul „mindenütt ellen-

⁶⁰ Kozma Miklós: Az összeomlás 1918—19. Budapest, 1935. 115—116. old.

⁶¹ Soós Károly vallomása Stromfeld 1920. évi perében. Magyarország 1920. július 6-i cikke alapján.

forradalmat szimatol”.⁶² Pedig csak arról volt szó, hogy a katonák követeléseinek megfelelően Pogány a Katonatanács befolyásának növelése érdekében személyi és szervezeti vonatkozásban több, a demokratikus átalakítást segítő intézkedést tett, vagy javasolt, közte olyanokat, amelyek a tisztek befolyását korlátozták. A Bartha lemondásakor lefolyt tüntetés után a Károlyi Mihálynak átnyújtott memorandum például követelte a bizalmi rendszerről szóló rendelet tényleges végrehajtását.

Stromfeld szemében az ilyen tüntetés és a követelések ilyen módon történő előterjesztése éppoly elfogadhatatlan volt, mint a szociáldemokrata pártvezetés szemében. Stromfeld ezen túlmenően elfogadhatatlannak ítélte, hogy a csapatok élére állított tiszteket korlátozzák és épp ezért a fegyelem megszilárdításának legfőbb akadályát — a legmagasabb szinten — Pogányban látta. Stromfeld — önmagából kiindulva — készpénznek vette, hogy azok a tisztek, akik elfogadják a szociáldemokrata irányvonalat, valóban őszintén a demokratikus fejlődés hívei lettek. Elutasította azt — a katonatömegek és a baloldali szociáldemokraták szemében egyáltalán nem lehetetlen — gondolatot, hogy a polgári demokratikus forradalom eleve védekezék az esetleges tiszti ellenforradalom ellen. A Katonatanácsban nem a hadsereg demokratikus átalakulásának biztosítékát kereste, hanem a fegyelem megteremtésének akadályát látta. Pogány az ő szemében nem a szociáldemokrata elképzelések valóra váltásának egyik — sokszor elég következetes — vezetője volt, hanem a szociáldemokrata párt korifeusa, aki eltért a párt politikájától, sőt aknamunkát folytat a párttal szemben. „Az én meggyőződésem az volt — mondotta Stromfeld az 1918 decemberi

⁶² Böhm Vilmos éppen Bartha megbuktatásával kapcsolatban ezeket írja Pogány Józsefről: „Pogány eljárását mindenki elítélte. (Azt ugyanis, hogy Pogány vezetője volt a Bartha lemondását követelő akciónak. H. T.) Nézeteltérés merült fel azonban ama kérdés körül, hogy célszerű-e a fölizgatott tüntető katonatömegekkel e pillanatban szembehelyezkedni és eltávolítani a tüntetés rendezőjét a katonatanács éléről, illetve: szabad-e a valóban ellenforradalmi Bartha megbuktatásával egyidejűen a katonatanács elnökét is eltávolítani?... A katasztrofális hatást még fokozta, hogy a szociáldemokrata párt kifelé nem dezavválhatta Pogányt.” (Böhm i. m. 111–112. old.) Hajdu Tibor: Tanácsok Magyarországon 1918–1919-ben (Kossuth, 1958.) című könyvének 108. oldalán foglalkozik Pogány szerepének megítélésével: „Pogány igyekezett felhasználni a Katonatanácsokat az SZDP befolyásának növelésére a hadseregben és az ellenforradalmi erők gyengítésére, de azon volt, hogy a tanácsok tartsák tiszteletben a parancsnokok hatáskörét és harcolt a kommunisták ellen... Bár Pogány és a Budapesti Katonatanács többi vezetői harcoltak a kommunisták ellen, mégis közelebb álltak a tömegekhez, mint a párt vezetősége. Ezért sok esetben nyíltan is szembehelyezkedtek a pártvezetőség megalkuvó, az ellenforradalmat bátorító politikájával.” E megállapítás anynyiban talán módosítást kíván, hogy Pogány nem harcolt a parancsnoki hatáskör tiszteletben tartása — tehát megerősítése — érdekében, különösen nem a magasabb beosztású, magasabb rendfokozatú parancsnokok esetében. Eppen az váltotta ki a tisztikar ellenkezését vele szemben, hogy a parancsnoki tekintéllyel szemben a bizalmi testületek jogainak, tekintélyének növeléséért küzdött.

viszonyokról —, hogyha a destrukció ellen dolgozó szociáldemokratákat követjük, mert Pogányt nem kell azonosítani az akkori szociáldemokratákkal —, akkor elkerüljük a rossz viszonyokat.”⁶³ Hogyne erősödött volna meg ez a véleménye, amikor a pártvezetőség tagjaival folytatott beszélgetésekből hasonló következtetésre jutott, — hiszen ők is elítélték Pogány tevékenységét.⁶⁴

Nem lehet elhallgatni azt sem, hogy Stromfeld averzióval viseltetett Pogány személyével szemben, ami azért említésre méltó, mert gyakran éppen ez gátolta őt helyes felismerésekben. Nem szabad elfelejteni, hogy Pogány — főleg a polgári demokratikus forradalom későbbi szakaszában — gyakran adott kifejezést a forradalmi katonatömegek helyes törekvéseinek. Az ő elítélése óhatatlanul helyes proletárforradalmi törekvések semmibe vételéhez vezethetett.^{64/a}

A társadalmi érintkezés és a könyvek útján szerzett tapasztalatok némileg másként hatnak mindenkire. Nagy gondolkodók írásai tisztábban közvetítik a gondolatokat, mentesek a zavaró körülményektől. A vajúdo és sebesen száguldó élet viszonylag nyugodt perceit Stromfeldnél a könyvek jelentették, amelyekben ugyancsak problémáira kereste a választ. Elsősorban olyan művek érdekelték, amelyek a legközvetlenebb, szinte direkt úton elégitették ki kíváncsiságát. Valószínűleg azért vette kézbe — éppen e napokban — Jean Jaurès franciából németre fordított művét, a „Die neue Armee”-t. Jaurès nevét — ha más-honnan nem, de onnan, hogy szembefordult a Dreyfus-per mögött acsargó reakciós francia militaristákkal — még tisztí körokben is ismerték. Tudták róla, hogy kiváló teoretikus, nem-

⁶³ Stromfeld vallomása 1920. évi perében. A Magyarország 1920. július 10-i száma alapján. Stromfeld védője védőbeszédében a következőket mondotta: „Pogány a destrukció megteremtője. Stromfeld egy önkéntes hadsereget akart — ez volt az összeütközés oka és Stromfeld szakított azzal az iránnyal.” (Jegyzőkönyv, 1920. július 16.)

⁶⁴ Garami Ernő írja emlékirataiban: „E jelenségek (mármint a Katonatanácsok forradalmi fellépése. H. T.) kapcsán egyszer érdekes vendége volt a szociáldemokrata párt vezetőségének még azokban a napokban, amikor Bartha bukása után Böhm Vilmos vezette államtitkárként a hadügyminisztériumot. Stromfeld ezredes jelent ott meg, Urváry ezredes kíséretében és kifejtette, hogy az eddigi rendszer a hadsereget értéktelenné teszi, hogy a Pogány-féle szervezésnek és agitációnak véget kell vetni és hogy a hadsereget erősen fegyelmezni kell. Sajnos ez az intervenció is eredménytelen maradt...” (Garami Ernő: Forrongó Magyarország, Leipzig—Wien, 1922. 74—75. old. A visszaemlékezés tartalmában helytálló, de a leírt epizód későbbi, minden valószínűség szerint azonos az 1919. február 25-én tartott pártvezetőségi ülésével, amely Stromfeld — akkor már hadügyi államtitkár — lemondásával foglalkozott.)

^{64/a} Kun Béla, kissé túlozva, de a kortársak szemével nézve találó jellemzést ad Pogány Józsefről: „Erős könyékű ember, a polgári forradalmak történetének kétségtelenül jó ismerője... A Katonatanács elnöke lett és ebben a minőségben erőteljesen harcolt a tisztek és a kommunisták ellen — a hadügyministerségért.” (Kun Béla a Magyar Tanácsköztársaságról. Válogatott beszédek és írások. Kossuth, 1958. 548. old.)

zetközileg jól ismert, tekintélyes szocialista. De igaz az is, hogy ennél többet kevesen hallottak róla és még kevésbé ismerték nézeteit. Jaurès, aki a középbal köztársasági körökből jutott el a szocializmus elfogadásáig — bár jól ismerte a marxizmust és az hatással is volt rá —, idealista filozófiai elveket vallott. Elméletében, társadalmi nézeteiben éppen ezért gyakori a belső ellentmondás, ami semmiképp nem csorbítja azt a tekintélyt, amelyet a dolgozó tömegek felemelkedéséért folytatott megalkuvás nélküli harcban szerzett. De éppen ez a Jaurèsból fakadó felemáság segítette Stromfeldet, hogy rajta keresztül a szocializmus eszméihez közelebb kerüljön. Idealista eszmevilágának semmiben sem kellett csorbát szenvednie ahhoz, hogy bizonyos szocialista elveket magáévá tegyen. Jaurès szavaiból az öreg tanítómester atyai szavait érezte és Stromfeldben joggal talált visszhangra az a naiv optimizmus, amit soraiból kiolvastott. „Arra kérem a tiszteket, — írta Jaurès —, hogy gondolkodjanak el egyszer szenvedélymentesen és elfogultság nélkül a szocializmus általános eszméjén és a katonai szervezetre való alkalmazásán. Végzetes lenne rájuk nézve, mármint szellemi életükre, ha vakon utat engednének a gyűlölködő elfogultságnak olyan emberekkel szemben, akiket nem is ismernek és a gondolatoknak olyan rendszere ellen, amely most még elképzeléseikbe ütközik.”⁶⁵

Jaurès a „Die neue Armee”-ben arra törekedett, hogy kifejtsen egy népből eredő és a néppel szoros kapcsolatban álló hadsereg elveit. Stromfeld a történelmi körülmények analógiáját fedezhette fel, s bizonyos, hogy a polgári demokratikus forradalom szülte viszonyok között Jaurès elképzelései erősen hatottak rá. Az ő szavai — minden lakost meg kell győzni, hogy a haza megvédése a szocialista pártnak is szívügye; össze kell fogni az egész világ proletariátusával, hogy rendet lehessen teremteni a világ zűrzavarában; a nemzet minden osztálya és kasztja elfogultság nélkül szervezze meg hadseregét, kizárólag a nemzetvédelem eszméjét tartva szem előtt —, Stromfeld gondolatai és hétköznapi benyomásai közt teremtett rendet. Saját lelkiismeretének visszhangját kellett hallania Jaurès ugyancsak lelkiismeretre apelláló szavaiban: „Azon a napon, amikor a nemzet fennmaradása lesz a kérdés, proletárok millióit kell majd harcba vezetniök. Milyen tehetetlenséget és milyen viaszgatalan kilátást jelentene, ha köztük és a proletárok között

⁶⁵ Jean Jaures: Die neue Armée (Jena, 1913) „Militärische Kraft und Moralische Kraft” című fejezetből. További idézetek ugyanitt.

erkölcsi szakadék tátongana, a legbensőbb érzelmek és eszmék soha többé jóvá nem tehető félreértése.”

Mindezek hatását csak később jelentkező — szó szerint idézett gondolatokkal lehet majd meggyőzően bizonyítani, de elképzeléseink helyességét támasztják alá Stromfeld környezetének és baráti körének ez irányú megnyilvánulásai. Két példát erről:

A polgári demokratikus forradalom győzelme után Tabódy ezredes⁶⁶ egy milícia felállításának tervezetét juttatta el a Hadügyminisztériumhoz. Ebben részletesen kifejtette elképzeléseit és többek között ezeket írta: „Ha az új alapot, mint fundamentumot keressük, először a mostani helyzetet vegyük számításba, különös figyelemmel a rohamos társadalmi átalakulásra... Amint látható, az annyira várt milícia szervezetén épül fel ez a tervezet, amelyben ott találnánk még a Jaurès által elgondolt néphadsereget is, — ettől kezdve szinte az orosz szovjet közársaság gárdáján túlig...”⁶⁷

Tombor Jenő pedig a Tanácsköztársaság leverése után folytatott Stromfeld-perben — szavainak alátámasztására — Jaurès-t idézte „és kifejti, hogy a szocializmus megértéséhez bizonyos felvilágosodottság és hosszabb tanulmányozás szükséges”.⁶⁸

S amikor Stromfeld, nap nap után a két világot elválasztó vonal mentén hadakozott, amikor minden óra, minden perc rohamléptekkel vitte előre a maga választott új úton, kézhez kapta a Hadügyminisztérium — reá is vonatkozó — nyugdíjazási rendeletét. E rendelet része volt azoknak az intézkedéseknek, amelyeket Bóhm dolgozott ki, mint hadügyi államtitkár, a hadügyminiszteri interregnum idején. Bóhm, pártja befolyásának megerősítését, a polgári demokratikus rendszer számára megbízható hadsereg megteremtését tartotta szem előtt, amikor gyors intézkedésekkel segíteni akart a legkirívóbb bajokon. Nem túl erős, de a szélsőjobboldal számára fájdalmas csapást mért a reakcióra. Ő maga erről ezeket írta memoárjában: „Bartha bukása után én vettem át, mint államtitkár, a hadügyminisztérium ideiglenes vezetését. Kész tervem volt egy demok-

⁶⁶ Tabódy Zsolt az első világháború idején Przemysl átadásakor esett orosz fogságba. Csita, Dauria, Szimbiřszk hadifogolytáborokban érte az orosz polgári demokratikus és proletárforradalom. 1918 májusában hazaszökött. A magyar polgári demokratikus forradalom idején szegedi katonai kerületi parancsnok volt. Belépett a szociáldemokrata pártba. A Tanácsköztársaság leverése után bíróság elé állították és elítélték. 1945-ben a demokratikus magyar kormány rehabilitálta, és altábornaggyá léptette elő. 1951-ben halt meg.

⁶⁷ HIL. Polgári demokratikus forradalom iratai. Hadügyminisztérium 1/a osztály 33.969. sz.

⁶⁸ Lásd az idézett „Jegyzökönyv”-ben.

ratikus, a forradalomhoz hű hadsereg szervezése tárgyában. Mindenekelőtt meg kell tisztítani a hadsereget a reakciós tisztektől... Kormányrendelettel feloszlattuk a vezérkart, saját hatáskörömben öt nap alatt elbocsátottam a tisztekkel túlszűfolt hadügyminisztériumból 400-nál több tisztet... általában a reakció ellenséges indulattal fogadta fáradozásaimat. A reakciós tisztek elbocsátása miatt tiltakoztak a szocialista hadügyi vezetés ellen...⁶⁹

Megvalósították az ezredek és ennél magasabb rendfokozatúak nyugdíjazását is. E generálintézkedés révén — mint ezredes — került Stromfeld is a kiszemeltek közé. Első kétségbesésében telefonon érdeklődött a Hadügyminisztériumban. „Kedvezőtlen választ kaphattott, mert segédtisztjéhez fordulva ezt mondta: „En most felmegyek a hadügybe és valakit lelövök, — gondoskodj a családomról.”⁷⁰

Az első kétségbeejtő pillanatok elmúltával tanártársai siettek segítségére. December 21-én küldöttségileg keresték fel Károlyi Mihályt, akinek egy írásban foglalt felterjesztést nyújtottak át. Ebben kérték Stromfeldnek szolgálatban való meghagyását. A kérést az alábbiakkal indokolták: Stromfeld a leghivatottabb ember az Akadémia vezetésére, amelynek régebben is tanára volt. Képességeit a Monarchia is nagyra értékelte, hisz magyar létre a bécsi Kriegsschule tanárává nevezték ki. Ötvenkéthavi harctéri szolgálatával az egész hadsereg előtt ismertté vált. Őt tartják alkalmasnak az új tisztikar nevelésének irányítására, arra, hogy beoltsa a magyar fiatalságba a néphadsereg hazafias alapon nyugvó szociális érzelmeit.⁷¹

A felterjesztés sorsa nem ismeretes, de a probléma amúgy is másként oldódott meg...

Stromfeld december 20 és 24 között betegen feküdt lakásán. És ekkor, az idegfeszítő nyugdíjazás és nem nyugdíjazás napjaiban külföldi látogatókat fogadott. Az ellenforradalmi orvosfőnökével — kereste fel és ajánlatot tettek. Felkérték, hogy ukrán kormány küldöttsége — élén a Hadfy hadtest egykori vállalja el az ellenforradalmi ukrán kormány hadseregének főparancsnoki tisztét.⁷²

⁶⁹ Böhm i. m. 201. old.

⁷⁰ Az epizód leírása több változatban is fennmaradt. Megtörténtét maga Stromfeld is megerősítette perében.

⁷¹ Népszava, 1927. október 16.

⁷² Stromfeld vallomása 1920. évi perében. A „Magyarország” 1920. július 8-i száma a Stromfeld-perről írt cikkében idézi a vallomást: „Ha már felhozták, elmondom, igenis járt nálam a Ludovikán egy ukrán küldöttség és felszólítottak, hogy fogadjam el az ukrán hadsereg főparancsnokságát. Az ukrán köztársaság felállítása lett volna a feladat. Ha ambíciózus lettem volna, mehettem volna oda.” — Mint ismeretes, 1918. november 29-én Ukrajnában megalakult az ideig-

Stromfeld egyszerűen és röviden nemet mondott.

Elkeseredett, dacos, de mégis optimista volt ezekben a napokban. Huszonnegyedikén felkelt betegágyából, hogy a karácsony estét. — feleségével együtt — növendékei között töltsen. Ennek az estének maradandó lényegét írásban is megörökítette. Legbensőbb gondolatainak hangulata együtt árasztja a csüggedést és bizakodást, a sértett önmarcangolását és a legönzőbb emberi „én”-en való felülemelkedést:

„Romok előtt állok; romhalmaz az az ország, melyen a hálás gyermek egész szeretetével csüngöttem, melyért életem és amelyért bármikor kész voltam meghalni... Romhalmaz az az államegység, melyben az ország beléhelyezkedett. Por és hamu lett a hadsereg, melynek évtizedeken át tagja voltam, önzetlenül, lelkesedésből szolgálva csekély tevékenységgel az egésznek ügyét. S midőn eme romhalmazhoz sieték, hogy segítsék, most karácsony előtt értesítenek, hogy nem kellek többé, nem, akkor midőn »Alle mann am Bord« jelszó volna az egyetlen, hogy a viszonyokon segítsünk. 40 éves vagyok, telve tapasztalattal, telve életerővel, energiával s akkor eldobnak. Nem egyénilig fáj, hiszen mi gyermekkorunktól ahhoz szoktunk, hogy a katonára, ha megtette a maga dolgát, sutba lesz dobva... De érzem, hogy még nem tettem meg kötelességem, tehát még nem való volnék a sutba... S érzem, hogy a romok helyébe egy új épület emelkedik, melyben helyet kell találni a nép minden rétegének, melyben elégedettnek, boldogabbnak kell hogy legyen, mint eddig. Egy korhadt, egy romlott világ omlott össze, tehát nem arról van szó, hogy romok fölött siránkozzunk, hanem arról, hogy az új épületet építsük fel... Beszéltem az építőmunkáról, s arról a szép szerepről, melyet ők — a fiatalok — betölteni kötelesek. S ígéretet tettem nekik, hogy addig, míg csak el nem hajtanak, teljes erőmből én is velük leszek az építőmunkában. S bennem új energia, új szent érzés fejlődött ki: »a népért, a néppel előre!«⁷³

lenes szovjet kormány. Hadserege sorozatos csapásokkal szétverte az ellenforradalmi kormány hadseregét, majd megsemmisítette a fellázadt és az ellenséghez áttért katonai egységeket. Ezért jöttek Magyarországra 1918 december és 1919 március között egymásután oroszországi ellenforradalmi tisztcsoportok, különböző — mindenekelőtt toborzási — céllal. A Vörös Újság — tiltakozva Nagy Vince belügyminiszter utasítása ellen, aki felhívással segítette elő, hogy az orosz hadifoglyokat az ellenforradalmi orosz hadseregbe toborozzák — leleplezte ezeket a célokat: „Ezzel egyidőben az ellenforradalmi Gyenyikin-hadosztály tiszti banditái — miután hadseregüket Ukrániában a Vörös Gárda teljesen megsemmisítette — Budapestre jöttek, a Metrópol szállóban vannak és az ellenforradalmár hadsereg részére katonákat toboroznak.” (Vörös Újság, 1919. március 15.)

⁷³ Stromfeld Aurél válogatott írásai. (Összeállította és a bevezető tanulmányt írta Hetés Tibor.) Budapest, 1959. 268—269. old. „Börtönnapló”.

A karácsonyt követő napon — december 27-én — Stromfeld felkereste a Hadügyminisztériumban Bóhm hadügyi államtitkárt. A kölcsönös megismerkedés és beszélgetés után derűlátóbb hangulatban tért haza, mivel munkáját tovább folytathatta.⁷⁴

Ugyanezen a napon jelentést írt a Hadügyminisztériumnak és közölte, hogy feltétlenül szükségesnek tartja akadémiai „ismeretterjesztő és felvilágosító előadások” megszervezését „Magyarország politikai átalakulásáról és a jelenleg napirenden levő kérdésekről”.⁷⁵

„Ezen előadásokkal — indokolta jelentését — el óhajtom érni, hogy az akadémikusoknak a gondolkodásmódját rávezzük a helyes útra, nehogy a mindenütt hangoztatott különböző nézetek tömkelegéből maguknak helytelen és visszás képet alkossanak.”

Stromfeld a „Helyzetismertetés”-ként javasolt órák tématervét is elkészítette, ami nagyon pozitív elképzeléseket tartalmaz. E vázlat azonban nem csupán mint iskolai reformjavaslat érdekes, mivel ezen túlmenően benne Stromfeld egyéni véleménye tükröződik. Alkalmas arra, hogy aktuális társadalmi, történeti nézeteit megismerjük és e nézetek két leglényegesebb vonását bírálattal illessük. A vázlat érdembeli része szó szerint így hangzik:

„Helyzet: a háborút elvesztettük. Nem fegyverrel győztek le. Végkimerülés és világeszmék ereje idézte elő az összeomlást. Még hosszú, természetes fejlődési folyamat eredményeit előzték meg e szerencsétlen háború befejeztével előállott komplikációk. A volt Osztrák-Magyar Monarchia elemeire bomlott.

Egyarással ellentétben álló tényezőknek egy közös mechanizmusban elég ügyesen alkalmazott feszítő ereje volt az az egyensúlyban tartó faktor, mely befelé rendet, kifelé hatalmat képviselt.

Végelemzésben az egész államszervezet nem volt egyéb, mint egy uralkodóház hatalmi érdekének a legkülönbözőbb népelemekből összeforrasztott, egységes hadsereg erejével való biztosítása, alkotmányos formák között. Tehát csak addig létezhe-

⁷⁴ A megismerkedésről és a lefolyt beszélgetés érdemi részéről semmiféle írásos forrás nem maradt fenn, Bóhm sem említi emlékirataiban. Stromfeld Aurélné említi visszaemlékezésében: „Mikor Stromfeld feljött a lakásba, elmondta, hogy Bóhm nagyon szimpatikus volt, megbeszélték a dolgot.” (Földes Péter feljegyzése, 1958.) Abból, hogy Stromfeld tovább folytathatta munkáját, kézenfekvő a beszélgetés pozitív kimenetele. Feltehető, hogy a Károlyi Mihályhoz benyújtott felterjesztés mellett — amelyet Bóhmhoz továbbíthattak — a szociáldemokrata part egyes vezetői is közbeléptek.

⁷⁵ A Ludovika Akadémia Parancsnokság 508/Kt.—1918. sz. felterjesztése a Hadügyminisztérium részére 1918. december 27-én. HIL. Hadügyminisztérium 34.940/31.—1919. sz.

tett, míg a hadsereg egysége megvolt. Mikor ez az összekötő-kapocs széttörtött, szükségképp az egész szervezet alkotó részeire oszlott.

A háború elviselhetetlen szenvedései, a nyugati demokrácia irányeszméi, a keleti forradalmi események zavaros eredményei erőkhöz juttatták mindenütt a nemzetiségi demokratikus és szocialisztikus törekvéseket, ami végül is a fegyverek eldobásához, a hadsereg feloszlásához és a teljes szétszakadáshoz vezetett.

E szétszakadásban — a jelek szerint — Magyarország mint politikai egység megszűnt, mert az eddig államfenntartó magyarság teljesen izoláltan, minden rokon — vagy barátságos érzelmű — faj támogatása nélkül maradt, minthogy úgyszólván összes nemzetiségei más, velük fajrokon államalakulatokhoz gravitálnak.

Ilyen körülmények között Magyarországra, mint teljesen független és az igazi, népuralom elvén álló államra, egészen új, szép és nagy feladatok várnak. Mégpedig: a régi átkos osztályuralmi rendszer korhadt, megvolt intézményeinek gyökeres, a közjót szolgáló átszervezése, vagy a feleslegeseeknek az útból való eltakarítása; a valódi demokrácia és az ideálisan szocialisztikus berendezkedés megteremtése; és ezek alapján Magyarország gazdasági erőinek oly fölényes mérvű megszervezése, hogy a régi Magyarország elvesztett politikai egysége helyébe egy magyar szupremáciával vezetett gazdasági egység lépjen.^{75/a}

Mindenekelőtt azt kell megállapítani, hogy Stromfeld világnézeti formálódásában az itt összefoglalt gondolatsor nemcsak a polgári demokratikus forradalmon belül jelez határvonalat — hisz a rendszer részéről elnyert megbecsülés (amelynek alapja a Böhmmel folytatott beszélgetés volt) és a tervezet gyors elké-

^{75/a} Ide kívánczok néhány sor Stromfeld 1920. évi perének egyik vallomásából, amely — bár pontatlan és a tanu nem tudta szó szerint visszaidézni a Stromfeld szájából elhangzott véleményét — feltétlenül kiegészíti e gondolatokört. Az ügyész a területi integritás problémáját feszegette, mire Kozma Miklós ezt válaszolta: „Azt mondotta (mármint Stromfeld, H. T.), a területi integritást a tisztiek felfogásának értelmében hagyják az urak, mert az számárság, mi nem ragaszkodunk akácfákhoz, hanem igenis az ipari telepekhez, bányákhoz, gyárakhoz.” (Jegyzőkönyv, 1920. július 12.)

Erdemes idézni Tombor Jenő vallomását, aki pontosabban adja vissza a lényegét: „Mikor Buchinger és Kunfi megjöttek a berni konferenciáról, akkor mindenki mint nemzeti hősokeket ünnepelte őket, mert kivívták azt, hogy a II. Internacionálé Magyarország területi integritása mellett foglalt állást. Ekkor Stromfeld azt mondta nekem: „Látod, ilyen értelemben vagyok én szocialista, amikor a szocialisták is a területi integritást akarják.” (8 órás újság, 1920. július 7.)

Stromfeld a „Helyzetismertetés” vázlatában még az alábbi témákat jelölte meg: „Az új társadalmi és gazdasági berendezkedés kibontakozó körvonalai; Birtokpolitikai kérdések; Mezőgazdasági szociálpolitikai kérdések; Ipari szociálpolitika; Magyarország etnográfiai kérdése; Az átalakulás etikai kérdései.”

szítése közti összefüggés nyilvánvaló —, hanem Stromfeld egész életében is. Ő eddig is úgy érezte, hogy embertársaiért, a társadalomért dolgozott, de ennek belső lényege az 1919. év végi napokkal módosult. („S bennem új energia, új szent érzés fejlődött ki: „a népért, a néppel előre!”) Ebből a szempontból különböző, hogy nézeteihez milyen idealista elképzelések tapadtak. Ő a jövőben olyan társadalomért kívánt munkálkodni, amely „a régi átkos osztályuralmi rendszer korhadt intézményeit” eltakarítja az útból és helyébe „az ideálisan szocialisztikus berendezkedést” teremti meg. Ez pedig már nem „általában” a társadalomért, hanem egy bizonyos — „szocialisztikus” — társadalomért való munkálkodást jelentett. Hogy e ponton — a jövőben — többször kritikus pillanatok keletkeznek, az nem az elvek megtagadása miatt következik be, hanem a konkrét helyzet félreismerése folytán. Hogy a nemzeti eszme ekkor még erősebb Stromfeld gondolkodásában, az úgyszintén vitathatatlan, de ezek az elképzelések — bármily homályos fogalmazásban is — azt jelentették, hogy Stromfeld már a forradalom szociális vonatkozású kimélyítését is kívánta. ^{75/b}

^{75/b} Stromfeldnek a tárgyalt időszakból olyan megnyilatkozásai nem ismeretesek, amelyből közvetlenül megismerhetnénk társadalmi nézeteit. Környezetének különféle megjegyzésai, perében tett vallomások azt az általánosságot tartalmazó kijelentését ismétlik, hogy „a nagy vagyonok megszüntetését” tartotta helyesnek. Az Est 1919. október 9-i száma, Stromfelddel foglalkozva, a szociáldemokratákhoz történt csatlakozásának okaként azt említi, „hogy kinn a harc-térzen látta az emberek nagy nyomorúságát, itthon pedig, ha hazajött, az emberek dőzsölését és uszoráskodását.” Perében az egyik kihallgatott tanú ekként vallott: „A vezérkari tisztekkel való beszélgetés közben a következőket mondotta Stromfeld: A középkorban a grófok, nemesek uralkodtak, a francia forradalom a polgári uralmat hozta, ma a munkásság jogosult arra, hogy a hatalmat kezébe vegye.” (Mohay József vk. százados vallomása. Magyarország, 1920. július 15.)

Helyesnek látszik Stromfeld korábbi megnyilatkozásai közül néhányat idézni — bár ezek is csupán a kérdés néhány vonatkozását érintik. Nyilvánvaló, hogy a háború utolsó éveiben, de méginkább a polgári forradalom idején, ezek és a hasonló meglátások kerültek más — helyesebb — megvilágításba (némelyik a fejről a talpára), nyertek mélyebb tartalmat, de lényegében még nem jutottak túl egy bizonyos fajta kispolgári szocializmuson, a polgári demokratikus, humanista nézeteken, a „szociális reformok” óhaján.

Húga halálához — aki Verbón, egy kis ruténlakta faluban tanított — naplójában ezt a megjegyzést fűzte: „küzdelmeid a halál szakította meg, melynek könnyű volt az ifjú virágszálat leszakítani, hisz nem védte a jómód; az élet, az egészség nem a miénk, hanem az arra véletlenül megszületett heréké.” (Stromfeld Aurél válogatott írásai, Budapest, 1959. 260. old.)

Stromfeld — 1909-ben, társszerzővel — tanulmányt ír „A továbbszolgált altisztí kérdés”-ről (Magyar Katonai Közlöny, 1909.). Ebben síkraszáll az önkéntesí intézmény megszüntetése mellett, azért, hogy a tisztí rang ne legyen az úri osztályok kiváltsága, az altisztíból is lehessen tisztí.

1911-ben — egy tisztí pedagógiai tanfolyamon — előadásokat tartott a véderőről, jelentőségéről. [Stromfeld Aurél: A véderő jelentősége (kézirat) HIL. Stromfeld-gyűjtemény.] Azonban a — különböző, főleg német, francia, osztrák, sőt orosz forrásokon alapuló — előadásban a téma természetéből eredően társadalmi, szociális problémákat is érintett, amelyeknek a véderővel való összefüggéseit jól ismerte. Különösen érdekes az, *ahogyan* a kérdéseket megközelítette:

1. „A családban uralkodó viszonyok... adják meg az alapot az ifjú testi fejlődésére. Ennek legjobb bizonyítéka, hogy a városokban tömörült munkásság gyermekei, kik sem elegendő, sem megfelelő táplálékot nem kaptak, kik rossz tömeglakásokban laktak, hol a tisztaság eleve kizárt dolog, nagyrészükből a jó

Megállapításunk jogosságát a haza és integritás kérdésében elfoglalt álláspontja is alátámasztja. Nem lesz érdektelen, ha ennek megvilágításához egy kissé a korszellemet is felidézzük.

Az első világháborús nemzedék szemében Magyarország képe egészen másként élt, mint a Trianont követő idők nemzedékei előtt. Túl a történelmi hagyományokon, a gyermekkori neveltetés emlékein, a napi élet tapasztalatain, Magyarország egy évezred óta változás nélküli természeti képződményként jelentkezett a hétköznapi gondolkodásban. E nézet elsősorban az uralkodó osztály tudatos, a nemzetiségek problémájának létezését tagadó, de legalábbis negligáló ideológiájából táplálkozott. Buza Barna „Magyarország igaza” című, 1919 elején megjelent füzetében az egyszerű emberek számára egy idillikus képből, ekként jellemezte Magyarországot: „Egyetlen nagy és termékeny medence az egész ország, egy szép nagy kert, amelyet széles, erős, magas kerítés vesz körül: a Kárpátok nagyszerű hegykoszorúja.”⁷⁶ S emellett eltörpült mindaz, ami a lényegest jelentette: az évezredek fejlődés, amelynek során teljesen megváltozott a Kárpát-medence történelmi arculata, — többek között egymástól jól elhatárolható, soknemzetiségű területté változott. Ennek ellenére továbbra is összetartozó egésznek tekintették, amelynek integritása sérthetetlen, s még a gondolat is idegennek tűnt, hogy vajon milyen címen tartozik a magyar állam keretébe a Fruska Gora, vagy a Fátra. A nemzetiségek problémája — az uralkodó osztályok szembehelyezkedése miatt — tovább mélyült, a magyar uralkodó osztályok bűnös könnyelműséggel kezelték e kérdést.

módban levő falvakban, és ugyanily kisvárosokban felnőtt ifjakkal szemben testileg hátramaradtak, és katonai szolgálatra kisebb részük alkalmas.” (11. old.)

2. „Annak a ténynek, hogy a városból ipart űző és a bányavidékekről sorozás alá jövő ifjak kevesebb százaléka alkalmas testileg, mint egyéb vidékek lakosága, okát főképp abban találom, hogy előbbieket sok oly foglalkozásra kényeszerítették gyermekkorukban, melyek a testi fejlődést megakadályozzák...” (12. old.)

3. „A folyó évben a honvéd hadapród iskolákba a főváros részéről kiírt pályázatra az első alkalommal pályázó nem akadt, s ekkor... komoly lapok vezércikkben dicshimnuszra zengettek, hogy az ifjúság végre már nem keresi azt a pályát, amelynek produktív eredménye nincs; de nem beszéltek arról, hogy Budapest az ügyvédek városa, hogy jogvégzett egyének közpénzügyőröknek állanak be és mint vasúti teherhordomunkások, bérkocsissegédek tengetik életüket... remélem, hogy ezek a jelenségek csak múlóak...” (23. old.)

4. „Itt még egy — sajnos főképpen hazánkban fontos — dologra akarok kitérni, az analfabétákra. 1907-ben a bevonuló újoncok 22 százaléka nem tudott sem írni, sem olvasni... A rendelkezésekre álló számok szerint merem állítani, hogy e tekintetben a viszonyok nálunk még sokáig nem fognak megjavulni, mert még ma is kb. 6,6 millió iskolaköteles egyénből 1 millió, vagyis 15 százalék nem részesül elemi oktatásban sem!” (43. old.)

Hangsúlyozzuk, hogy a jegyzetben közölt részletek tájékoztatásul szolgálnak. Stromfeld korábbi társadalmi nézeteinek érdembeli bírálatával a megfelelő helyen foglalkozunk.

⁷⁶ I. m. 25. old.

A századforduló polgári radikális értelmisége, vagy inkább egyes kiváló képviselői, felismerték a soknemzetiségű állam nemzetiségi problémáit. De nézeteikben megpróbálták a demokratikus átalakulást az integritás megőrzésével összeegyeztetni, s így ők is csak addig jutottak, hogy a nemzetiségeknek kulturális autonómiát követeljenek. Jászi Oszkár, a nemzetiségi probléma megoldásának egyik legismertebb harcosa, a kérdés alapos ismerője írta: „Magyarország is kénytelen lesz egyre teljesebben a nemzetiségi egyenjogúsítás elvére helyezkedni: nem ugyan territoriális tartományi különállások létesítésével, mint Ausztriában, de a nemzetiségek szabad faji és kulturális fejlődésének teljes biztosításával.”⁷⁷

Az első világháború folyamán erőteljesebbekké váltak a nemzetiségek jogos törekvései, s avval, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia a háborút veszteséggel zárta, fennmaradásának utolsó mentsvárát is elvesztette. A nemzetiségek, a széthulló Monarchia romjain, most már könnyebben vívták ki teljes nemzeti-
ségi önállóságukat. Ezzel végleg elveszett a nemzetiségi kérdés megoldásának — Magyarország keretei közti — demokratikus megoldási lehetősége. A magyar uralkodó osztályoknak minden olyan törekvése, amely Magyarország területi integritását erős-
szakos eszközökkel akarta biztosítani, reakcióssága mellett teljesen irreális is volt, hiszen a reálpolitika két olyan alapvető eleme is hiányzott, mint a kedvező külpolitikai körülmények és a szükséges katonai erő.^{77/a}

Kétségtelen, hogy a bekövetkezett események, a nemzeti-
ségi területek elszakadása, a legszélesebb tömegekből keserű csalódást váltott ki. „Amíg a szlovákoknál a felszabadulás örömet jelentett — idézi vissza a háború utáni parasztember gondolatait Dobi István — nálunk az elveszett, vagy veszendőnek indult területek elcsatolása, megszállása, mélységes keserűséget okozott. Még ha elismertük és sajnáltuk is a nemzetiségek korábbi méltatlan, jogfosztott és elnyomott helyzetét, népünk óriási többsége nem tudott beletörődni egyik óráról a másikra, az ország felosztásába. Akik úgy érezték, hogy itt valami történelmi igazságszolgáltatás ment végbe, sok évszázad hibáiért, bűneiért, azoknak a hangját nemigen lehetett hallani. Vissza-

⁷⁷ Jászi Oszkár: Múlt és Jövő határán (Pallas, 1918.) 105. old.

^{77/a} Kassai Géza: Magyar történelmi sorsfordulók és a nemzetiségi kérdés című könyvében megállapítja: „Amikor a központi hatalmak, tehát Magyarország is, elvesztették a háborút, Románia pedig a győztes államok oldalán állt, dőreség volt azt hinni, hogy a nemzetiségi kérdést Magyarország integritása alapján meg lehet oldani. Előterben Magyarország magyarlakta területeinek biztosítása állt, és a nemzetiségi kérdésben a baráti megállapodás a szomszédos államokkal.” (102—103. old.)

gondolva 1918—1919 telére, 1919 bontakozó tavaszára, úgy tűnik, hogy a nép körében abban az időben nagy volt az elkésere-
dettség az északi, déli, keleti területek elszakítása miatt.⁷⁸

A polgári demokratikus forradalom tovább őrlődött az antant és a környező kis államok malomkövei között. A demokratikus és szociáldemokrata remények egyaránt Amerika felé szálltak. „Komolyan hisszük — írta a Népszava —, hogy Amerika demokráciája és pacifizmusa, Wilson befolyása segítségünkre lesz ebben a megegyezésben és meg fogja akadályozni, hogy a nacionalizmus szenvedélye újból háborús lángba borítsa Magyarországot.”⁷⁹ De még a realisabb, a népi érdekeket jobban figyelembe vevő szociáldemokraták között is homályos elképzelések éltek a jövőt illetően. A kérdést elsősorban nem proletárforradalmi, hanem nemzeti oldalról vizsgálták, s nem tanúsítottak kellő figyelmet Magyarország háború utáni külpolitikai körülményei iránt. Túlságosan bíztak a győztes hatalmak bizonyos demokratikus megnyilvánulásaiban és megfeledkeztek imperialista érdekeikről. „Nem tűrhetjük meg — mondotta egy beszédében a budapesti katonatanács ülésén Pogány József —, ha a világbéke konferenciáján sikerül megtartani ezeket az országrészeket, hogy az osztályuralom még egyszer elnyomja a népet, még egyszer a polgárháborúba kergesse, még egyszer a világháború rémét idézze fel. Ha megmentünk valamit, azt csak a magyar nép, a tót, a szerb, a román nép szabad önkormányzatának mentjük meg.”⁸⁰

A fenti idézetekből — az integritás megőrzésének vágya mellett is — emberi józanság, a céltalan és káros erőszak elvetése csendül ki. De Magyarországon 1918 telén az erőszakos megoldások híveinek is népes tábora volt, akiknek semmi nem volt drága, legkevésbé az új háborús konfliktusba keveredő magyar nép vére. A nemzetiségi területek elszakadásával vagyont, földet és tőkét veszített, de a hatalomban részes uralkodó osztályok szították a nacionalizmust, élezték a kérdést és nem adták fel erőszakos törekvéseiket. Az emberekben reményeket ébresztő wilsonizmus csődjé, az antant imperializmusának nyers megnyilvánulása is erősítette a reakciós törekvéseket a demokratikus erők rovására.

A fegyveres ellenforradalom szervezkedéséről — amelynek kimondott célja: a területi integritás védelme, a régi rendszer visszaállítása és háború a nemzetiségi területek ismételt leigá-

78 Dobi István: i. m. I. 206. old.

79 Népszava 1918. november 19. „Wilson” című cikke.

80 Pogány József: Forradalom és ellenforradalom. Budapest, Népszava, 1919. 16—17. old.

zásáért — adatok légióját sorakoztatja fel Bóhm, idézett emlékiratában: „Zilahon — írja a hozzá befutott jelentések alapján — 600 főből álló különítmény, 25—30 gépfegyverrel felszerelve, Gyurócsik őrnagy parancsnoksága alatt »Erdélyt felszabadító magyar hadsereg« cége néven ellenforradalmi hadsereget szervez... Ugyanazon a környéken hasonló cézzal működik a Varga különítmény elnevezésű csapat...”⁸¹

A Magyar Országos Véderő Egyesület nagygyűlésének határozati, javaslata is félreérthetetlenül szögezte le: „A MOVE a demokrácia elveit teljesen magáévá teszi, működésének főszűlyát azonban egyelőre az ország területi integritásának megvédésére, a nemzeti eszmék ápolására helyezi.”⁸² Hogy mit értettek a területi integritás védelme és a nemzeti eszmék ápolása alatt, azt a MOVE további működése világosan megmutatta.

Reméljük, hogy e néhány szűkszavú részlet felidézte a kor-szellemet és megközelítően helyesen tükrözte ezt a sok ellentmondással teli, a maga korában valóban vitatható és vitatott problémát. S ha visszalapozunk a Stromfeld által — nem kifejtett, csupán felvázolt — gondolatokhoz, akkor kitűnik, hogy a reálpolitikai józanság benne is felülkerekedett. Mi több: olyan nézeteket vallott már magáénak, amelyek a polgári demokratikus elképzelések sorában a maximumot jelentették. Ezzel nem kívánjuk azt állítani, hogy nem volt haladóbb, a kérdések valódi megoldását jelentő álláspont, sem azt, hogy ez a kérdés Stromfeldben nyugvópontra jutott, vagy éppen szilárd meggyőződésé vált. Nem! Ez nem volt több, mint a pillanatnyi történelmi körülmények között rezignált belenyugvás a „jelek szerinti” megváltoztathatatlanba.

A kommunisták az egész kérdést a proletárforradalom részeként kezelték.

Magyarországon a polgári demokratikus forradalom győzelme a nemzeti burzsoáziát juttatta hatalomhoz, mint ahogy a környező államokban is a nemzeti burzsoázia, vagy a velük szövetséges vagyonos osztályok szereztek meg a hatalmat. Mind-egyik államban a nemzeti burzsoá érdekük kerütek előtérbe. Helyesen állapította meg erről a Komintern kiáltványa: „... az Osztrák—Magyar Monarchia területéből új államalakulatok

⁸¹ Bóhm Vilmos: i. m. 155. old.

⁸² Dr. Révay József: i. m. 128. old. — Kozma Miklós idézett munkájában a Weltnerrel folytatott beszélgetéséről szólva utal arra is, hogy hogyan képzeltek el „működésük főszűlyát”: „Bizonyos vonatkozásban és főleg gazdasági értelemben ők is (t. i. a szociáldemokrata párt — H. T.) az integritás alapján állnak, de az integritást ma nem lehet olyan eszközökkel biztosítani, amilyenekkel mi gondoljuk. Azt válaszoltam — idézi Kozma önmagát —, hogy a határokat még kis erőkkel is meg lehet védeni.” (Kozma Miklós: i. m. 115. old.)

váltak ki, amelyek alighogy a világra jöttek, máris egymás tor-
kának estek, határaik megállapítása miatt. Közben a szövetsé-
ges imperialisták az új és a régi kis államok olyan rendszeré-
ben történő egyesítését készítik elő, amelyben a kölcsönös gyű-
lölet és az általános tehetetlenség fokozásával együtt tarthatják
őket...⁸³ Ebben a — burzsoá államok közti — harcban nem a
dolgozó tömegek érdekeiről, hanem a burzsoázia elsőségéről
folyt a vita és joggal idézhetjük Lenin megállapítását. Lenin az
internacionalizmus szellemének és proletárforradalom érdekei-
nek megfelelően jelölte meg a proletariátus feladatát: „... a
proletárok, hogy úgy mondjuk, teljesen semlegesek legyenek
abban a harcban, amely a különböző nemzetek burzsoáziái közt
az elsőségért folyik. Ha valamely nemzet proletariátusa a leg-
kisebb mértékben is támogatja »saját« nemzeti burzsoáziájának
kiváltságait, az feltétlenül felkelti a másik nemzet proletariá-
tusának bizalmatlanságát, gyengíti a munkások nemzetközi osz-
tályszolidaritását és elválasztja egymástól a munkásokat, a bur-
zsoázia örömeire.”⁸⁴

Ez természetesen nem jelentette azt, hogy a kommunisták
nem emelték fel szavukat, nem léptek ki „semlegességükből”,
amikor a burzsoázia erőszakkal, háborúval — a dolgozók vére-
vel — akarta előnyeit — bármelyik oldalon — biztosítani.

„Csepel látja el az ellenforradalmat abrakkal — írta a Vö-
rös Újság a csepeli gyárak lőszergyártásával kapcsolatban —,
nemrégiben is 56 vagon muníció ment a demarkációs vonalon
álló székely csapatoknak, hogy legyen mivel védeni a »hazát«.
Es, hogy legyen mivel védeni a burzsoázia uralmát, legyen
mivel elfojtani a proletariátus forradalmát.”⁸⁵

Sajnos azonban a Kommunisták Magyarországi Pártjának
nem volt világos, kidolgozott irányvonala a nemzetiségi kérdés-
ben. A burzsoá nacionalizmus elleni harcban nem mindig a he-
lyes, Lenin kidolgozott és világos útmutatásai vezették a ma-
gyar kommunistákat. S míg — a leninista taktikának megfe-
lelően — a proletárforradalmi célkitűzéseket előtérbe állítot-
ták, addig a nemzetiségi kérdés — a polgári demokratikus for-
radalom idején — nem szerepelt kellő súllyal a napirenden.
Ezért ezek a problémák nemcsak Stromfeld, vagy a középréte-
gek más képviselői előtt, hanem a proletártömegek előtt sem
tisztázták.

⁸³ A Komintern Kiáltványa, 1919. március 6. — MMTVD 5. kötet (Budapest, 1956), 618. old.

⁸⁴ Lenin: A nemzetek önrendelkezési jogáról, Lenin Válogatott Művek I Szikra, 1948. 843. old.

⁸⁵ Vörös Újság, 1919. március 13.

A Stromfeld által összeállított tématervben csak néhány kérdésről történik említés, valószínű olyanokról, amelyeknek megvilágítását a legfontosabbnak vélte. Összességükben mégis jól tükrözik Stromfeld egész gondolkodásmódját, jól érzékelhető a legutolsó néhány hét alatt bekövetkezett mélyreható változások. Korábbi nézeteiben, a kérdések megközelítési módjában, erősen hangsúlyoztuk azt a mozzanatot, hogy Stromfeld — Magyarország jövője szempontjából — saját polgári elképzeléseihez kereste az erőt képviselő szövetségest. Ezekben a sorokban már a keresett és megtalált „szövetséges” — a szociáldemokrata párt — eszmei hatását fedezhetjük fel. Elképzelései — a konkrét kérdésekről alkotott felfogása — erősen módosultak a társadalmi és nemzeti problémák közelebbi megismerése révén. Ennek hatását, majd — a polgári demokratikus forradalom csődbe jutott külpolitikája után — visszahatását, Stromfeld további tevékenységében látjuk.